

PERSECUCIO DE BRUIXES

A LES

COMARQUES DE VIC

A

PRINCIPIS DEL SEGLE XVII

PER

ANTONI PLADEVALL I FONT, PREV.

(Primera edició: desembre 1974)

INTRODUCCIÓ I BIBLIOGRAFIA

L'estudi de les bruixes o la bruixologia és un tema de moda. En realitat mai ha faltat interès ni curiositat per esbrinar tot el que fa referència a les bruixes, a la màgia o a les arts ocultes, però als nostres dies això s'ha sistematitzat o institucionalitzat; com a mostra podem presentar una primera reunió general d'estudi sobre aquest tema que es va fer fa tres anys al país basc —lloc esdevingut famós en la història de la bruixeria per alguns processos sorollosos, en particular el de les bruixes de Zugarramurdi del 1610 i el de Fuenterrabia del 1611— i més acostades a nosaltres les «Convencions de Bruixologia i Simbologia», iniciades a Núria a principis del mes de novembre del 1972 i que prometen continuïtat. En els nostres dies la novella i el film *l'Exorcista*, certs reportatges apareguts a la Televisió i revistes més o menys especialitzades sobre el tema mantenen viu el caliu i el misteri entorn a la bruixeria i a l'acció diabòlica que li acostuma d'anar unida.

Fet i fet estem en un temps i en un clima propicis a creences esotèriques. Sempre que la humanitat ha passat per un període de crisi i de transició el terreny ha estat abonat per a bruixes, invocadors d'esperits i altra gent estrafalària que pretén omplir la buidor espiritual amb pràctiques o creences que els connectin amb un més enllà, amb un món d'esperits i d'irrealitats.

Amb aquestes paraules ja definim una mica la nostra posició. No creiem en la bruixeria com a tal, i per tant exposem els fets d'una manera històrica i sistemàtica, sense prendre massa partit pels fets que relatarem; en tot cas

ens esforçarem en presentar els absurds i les incoherències que aquells ens ofrenaran, situant-los en el temps i en la mentalitat de l'època en que succeïen. No volem dir amb això que neguem del tot la possibilitat de possessions i pactes amb el diable, que omplenen els processos de bruixeria, neguem en tot cas que aquests succeïssin de la manera ingènua com aquí se'ns presenten. Creiem més aviat que en el fons de tot hi bateguen prejudicis, pors, complexos i un greu problema psicològic: una cosa és el convenciment de les persones que actuen com acusades o acusadores, una altra les pressions o coaccions a que es veïen sotmesos els declarants, i una altra, molt diferent, la realitat objectiva dels fets. La psicosi de bruixeria i el fanatisme de l'època poden explicar moltes coses. La nostra tasca d'investigador i relator dels fets es limitarà per tant a l'exposició, com més objectiva i real possible, dels aconteixements de la persecució de la bruixeria i, en quan sigui possible, a una crítica o interpretació dels fets exposats.

La gènesi d'aquest treball és la satisfacció d'un desig encetat vint-i-dos anys enrera, quan ordenàvem els arxius de la Vegueria i sèries processals de la Cúria Fumada de Vic. Una sèrie de notes preses aleshores ràpidament han estat ara ampliades i ambientades en la seva època. L'ocasió ha estat l'interès modern per la bruixeria, les ganes de fer un servei als estudiosos d'aquests temes i l'interès que el bon amic, Sr. Comte de la Vall de Marlés, ha pres en el tema i m'ha pregat de dur-lo a terme.

L'àmbit de l'estudi va condicionat a l'abast de l'antiga Vegueria de Vic, amb algunes ramificacions vers les contrades veïnes, per a fer veure que no es tracta d'un fenomen vigatà, sinó que aquest s'insereix en un contexte general del país. S'ha parlat molt de les bruixes del país basc i de les «meigas» gallegues, per desgràcia les nostres bruixes o «retilleres» no els són inferiors.

Com a obra guia, per a connectar aquest petit món nostre al món general de la bruixeria, ens servim dels treballs de Julio Caro Baroja i en especial de la seva síntesi *Las brujas y su mundo*. Hem llegit i repassat varies obres sobre bruixeria i cap ens ha satisfet com aquest petit compendi objectiu i raonat de la bruixeria; les altres intenten, gairebé totes, una interpretació que les fa només obres de complement, no de visió general.

Per abreujar citacions i referències donem aquí la llista de treballs que més ens han servit, deixant per les notes de peu de plana les citacions d'altres treballs de complement. Les fonts d'arxiu sobre les que es basa el treball tenen la seva particular descripció en l'apartat titulat *Els processos*.

- AINAUD I DE LASARTE, Josep Maria, *Bruixeria*, a «Gran Enciclopèdia Catalana», vol. 3, Barcelona, 1971, pp. 876-877.
- CAMPANY, Maria Aurèlia, *El comportamiento amoroso de la mujer*. Dopesa, Barcelona, 1974. Capítol: *Las Brujas*, pp. 115-127.
- CARO BAROJA, Julio, *Las Brujas y su mundo*. Alianza Editorial, Madrid, 1973, 4.ª edició.
- CASTELLÀ I RAICH, Gabriel, *La creença en bruixes*, a «Arxiu de Tradicions Populars» I, Barcelona, 1928, pp. 371-372.
- CORTÈS, Joan, *Brujas*, a «Mirando hacia atrás sin ira». Rev. Destino, 26 d'octubre del 1619. Dóna notícies de bruixes de Terrassa.
- ESPASA, *Enciclopedia Universal ilustrada*. Barcelona, Article *Brujas*, vol. 9, pp. 1072-1074.
- MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino, *Historia de los Heterodoxos españoles*. Lib. IV, cap. IV. Edic. CSIC. Santander, 1947, pp. 378-379.
- MOLAR, Nolasco del, *Procés d'un bruixot*. Olot, 1968. Edició de bibliòfil, 104 pp.
- REGLÀ, Joan, *Els virreis de Catalunya*. Col. «Biografies Catalanes». Edit. Teide de Barcelona, 1956, pp. 81-83.
- ROIG, Jaume, *Llibre de les dones o Spill*. Col. «Els nostres Clàssics». Barcelona, 1947.
- SARRET I ARBÓS, Joaquim, *Monumenta Historica Civitatis Minorisae*. Vol. 5. *Història de l'Estat Polític-Social de Manresa*. Manresa, 1925, pp. 120-121.
- SARRÓ, Dr. Ramon, *El Malleus Maleficarum (1486) y la primera revolución psiquiátrica (España como cuna de la psiquiatría)*, en «Actes del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana», Barcelona-Montpellier. De l'1 al 7 de juny del 1970. Vol. III, pp. 160-209.
- SEGURA, Joan, *Història d'Igualada*. Vol. 2. Barcelona, 1908, pp. 190-192.
- SENA, Federico, *Un proceso de brujas de 1620*, a «Ausa». Vol. VI (1968-1971), pp. 53-61.
- SERRA I VILARÓ, Joan, *Baronies de Pinós i Mataplana*. Vol. 3, Barcelona, 1950, pp. 331-334.
- TOMEIO, Javier, y GARCÍA FONT, Juan, *Aspectos de la brujería en España*, de l'obra «Historia del Mundo Insólito». Edit. Marín. Barcelona, 1973, pp. 152-175. En especial l'apartat: *La Brujería catalana*, pp. 169-175.

I. LA BRUIXERIA

Tot estudi sobre la bruixeria suposa l'existència de bruixes i de bruixots, és a dir, de persones dedicades a aquest *art* —segons l'expressió dels nostres processos— o a aquesta professió. Els principals adeptes són dones, d'aquí que s'hagi fet més clàssica l'estampa de la bruixa que del bruixot; Michelet arriba a dir que «per cada bruixot existiren deu mil bruixes», nosaltres podem dir que sobre una seixantena llarga de bruixes conegudes veiem esmentats tres homes o bruixots, per tant la proporció no ens surt tan desproporcionada. L'explicació que això pugui tenir la fonamenten els autors sobre la psicologia especial de la dona o sobre la seva peculiar situació social en els segles passats.¹

El mite o l'existència de les bruixes, segons paraules del Prof. Argentier, participant a la «I Convenció de Simbologia i Bruixeria», de Núria, és un fruit dels condicionaments religiosos i sociològics. El desbocament del mite religiós —tant en la pròpia bruixa com en el seu perseguidor— i l'ambient sociològic de l'Edat Mitjana foren les coordenades que permeteren la seva creació.²

Diu el mateix autor que la persona que adquiria la personalitat o el convenciment d'ésser un bruixot era normalment un ésser desequilibrat, inclús un deformat físicament: lletjos, geperuts, coixos o que feien pudor. Gairebé tots ells se servien d'ungüents i drogues fetes a base de cascalls, de belladona i d'altres productes excitants, que commovien el subjecte i li donaven la impressió de tenir poders especials, de fer llargs viatges —a cavall d'una escombra o del dimoni— i de participar en festes i orgies amb el dimoni, sovint amb aberracions sexuals.

Aquest darrer punt, que necessàriament haurem de tocar, portaria a estudiar complexos o repressions de tipus sexual que podrien ésser una altra font d'explicació de l'espècie de morbositat que sentien els processats en detallar aquests aspectes, per bé que també podria correspondre a una curiositat malaltissa dels interrogadors en insistir sobre aquests punts. No oblidem que la majoria de bruixes eren vídues, fins al punt de demanar en algun interrogatori «digue's quines vídues eren amb tu...?», com si vídua fos sinònim o almenys distintiu de bruixa.

1. CAPMANY, M.ª Aurèlia, *ob. cit.*, pp. 118-119.

2. Segons una entrevista publicada a «El Correo Catalán», 12 de novembre del 1972, pp. 2-3.

Però aquest esquema clàssic de la bruixeria i de la seva associació amb el dimoni és el fruit de tota una elaboració sorgida a Europa al llarg del segle XIV i que es va afermar i estereotipar els segles següents. Als seus orígens la cosa no era tan simplista.

Els inicis de la bruixeria són tan antics com el món. S'ha volgut trobar-ne indicis en algunes pintures de les coves prehistòriques, si bé la cosa no és pas clara. A Pèrsia i a l'Orient en general es coneixien les bruixes i es tenia por de les bruixeries; 'la mateixa Bíblia se'n fa eco en el llibre de *L'Èxode*, cap. 22, verset 18, en dir: «No deixaràs amb vida a la bruixa», el mot usat pel text llatí és el de *maléfica* o *maléficos* en altres versions. Sobre l'abast d'aquest mot, molt vinculat als cultes pagans dels pobles que envoltaven Israel, n'hi ha una explicació al llibre del *Deuteronomi*, cap. 18, versets 9 al 14. Però per a tenir-ne una idea cabal cal arribar a l'època clàssica amb les *lamies* de l'antiga Grècia —normalment dones fabuloses que devoraven nens o xupaven la sang de les persones— o les *striges* o *sagas*, també d'època clàssica, noms tots ells passats al repertori judicial i que veurem aplicats a Vic, durant el segle XVII, a les nostres bruixes.

En la mateixa època clàssica veiem una clara diversificació en les bruixes: les que causaven mal o perjudicis, i les de la bruixeria o màgia benèfica, normalment amatòria, que donaven filtres per fer estimar les persones o altres remeis màgics. Sovint, però, una mateixa bruixa empleava els dos procediments segons fos favorable o desfavorable al que recorria a ella o era víctima seva. En aquella època foren famosíssimes les germanes Medea i Circe, Erichto, Dipsas, Melita, Canídia, etc., presentades en molts casos com éssers atraients i de gran bellesa.

Però per a nosaltres els segles medievals són els més importants en la formació del concepte de la bruixeria. Amb la credulitat dels pobles bàrbars i sota la influència del cristianisme són atribuïdes al dimoni totes les coses contràries a la pràctica normal de la religió. El dimoni és l'esperit del mal i la creença de la seva possessió —que troba un ample fonament en els evangelis que la gent sent predicar sovint— fa que tota persona que es dediqui a pràctiques curanderístiques, a l'adivinació o a altres coses fora del normal, sigui mirat com a sospitós de contactes amb el dimoni i heretge. Seria molt interessant de relacionar amb la bruixeria les condemncions del culte i invocacions del dimoni, fetes en concilis provincials, francs i germànics, des de les èpoques carolíngies, per bé que en molts casos és probable que es refereixin a restes de cultes pagans més que no pas a pràctiques de bruixeria.

El que és clar és que des del segle XIII la bruixeria fou considerada com

una pràctica herètica o una negació de la religió i com a tal perseguida i condemnada, tant per la recent fundada Inquisició, com per l'autoritat civil. La primera presa de posició oficial de l'Església és del 1233 en la butlla *Vox in Rama* de Gregori IX, i el primer procés conegut contra una bruixa és del 1258 en temps del papa Alexandre IV. La primera bruixa cremada de que es té coneixement és d'una de Tolosa el 1275.

Sant Tomàs, vers el 1260, admet la possibilitat d'una relació i comerç sexual entre persones humanes i demoníques,³ i a continuació d'ell l'elaboració de la filosofia escolàstica donarà una base jurídica per a la persecució de les bruixes com a culpables d'un pacte amb el diable i d'una apostasia. Tota una sèrie de pensadors i papes s'ocuparen en endavant del tema, essent remarcables les disposicions de Joan XXII (1320) i, sobretot, la butlla *Summae desiderantes* d'Inocenci VIII. Entre les obres més famoses contra les bruixes i que més influenciaren en la seva persecució hi ha el *Formicarius* de J. Nider (1440) i, sobretot, el funest *Malleus Maleficarum*, obra dels inquisidors dominicans Enric Institoris (Kramer) i Jakob Sprenger. Aquesta obra impresa a Colònia el 1486, és, com diu el seu títol, el verdader «Martell contra les bruixes» que crearà una clara figura del delictes de bruixeria i una manera o procediment jurídic per a la seva persecució.

El més curiós de tot aquest procés, que només hem apuntat, és el convenciment popular de l'acció malèfica de les bruixes sobre la societat i de la seva col·laboració amb el dimoni. El *Malleus* dedica els setze capítols de la seva primera part en denunciar aquesta acció malèfica i pacte diabòlic, mentre la seva segona part va dirigida a determinar fins on pot arribar el poder de les bruixes i la manera de combatre'l i destruir les seves males obres.

Aquesta doctrina havia entrat plenament a Catalunya, segons el *Directorium Inquisitorum* del dominic Nicolau Eimeric (1376), en el que s'estableixen tres classes de bruixeria, seguint les distincions escolàstiques dels cultes de latria, dulia o simples actes de reverència, és a dir: distingia entre els que adoraven el dimoni i es lliuraven a ell, entre els que l'invocaven com a intermediari, sense haver renegat del tot de Déu, i dels sants, i en tercer lloc entre els que simplement acudien a ell per mitjà d'alguns encanteris.

Al costat d'això es va fer una imatge estereotipada de les trobades de les bruixes amb el dimoni que s'anomenen en termes clàssics el *Sabbat* o l'*Akelarre* i que els nostres processos diuen *Juntes*. El primer mot ve del fet que les reunions es solien fer a la nit del divendres al dissabte i el segon, o *akelarre*, ve del basc i vol dir *pla o prat del boc*, perquè el dimoni, deien,

3. En l'obra *Quotlibetales*, XI, 10.

es presentava en forma de boc o de cabró. En això els autors hi volen veure, i amb raó, un record o al·lusió a les festes i orgies paganes dels sàtirs, que es representaven en forma mig de persona, mig de cabró.

Es diu que la primera descripció d'un d'aquests *sabbats* o *akelarres* es troba en un procés de bruixeria de la zona de Carcassona, que va tenir lloc entre els anys 1330 i 1340.

Una descripció dels *akelarres* i concepte de la bruixeria catalana, tal com l'entenia la gent del segle xv, la dóna el versificador Jaume Roig en el seu *Llibre de les dones* o *Spill*, abans citat, que va escriure pels anys 1459 o 1460. Diu així aquest poeta valencià:

Amb cert greix fus
com diu la gent
se fan ungüent
e bruxes tornen;
en la nit bornen,
moltes s'apleguen,
de Déu reneguen,
un boc adoren,
totes honoren
la llur caverna
qui's diu Biterna;
mengen e beven
après se lleven
per l'aire volen;
entren on volen
sens obrir portes.
Moltes n'han mortes
en foc cremades,
sentenciades
ab bons processos
per tals excessos
en Catalunya.

Tal fet si's llunya
de veritat,
ja's declarat
en lo Decret.
Alla't remet.
Fet és mirable
lo gran diable
qui les guanyà,
hi té la mà.
Ell les engana
e les profana
fins que són preses
e'n casre meses
mal a lur grat;
la llibertat,
com l'han perduda,
pus no'ls ajuda
ni'ls val pus l'art.
D'elles ja fart,
quan són al foc
ell s'en trau joc
e s'en fa trufa.

Mes les dampnades
són inclinades
naturalment,
mes follament,
ser fetilleres
e sortilleres
conjuradores,
invocadores
e adivines.
Moltes, mesquines,
ab geumància,
nigromància,
són fitonesses.
Les diableses
totes malignes,
cart, són indignes
per los esguarts
de malesarts
e fals compàs
et aliàs.

Aquest concepte de bruixeria serà el que es mantindrà amb poques variants fins a l'època de la il·lustració i el racionalisme de finals del segle XVIII. Sobre aquesta base compondran obres el teòleg protestant Lambert Donean (1574), Bodin (1580), Pierre Gregoire (1580), Nicolas Remy (1595), etc. Són especialment lamentables les obres i el fanatisme de jutge de Burdeus, Pierre de Lancre (1612-1622), que serà causa d'una intensa persecució pel Labourd i país basc francès, amb estreta connexió amb el país basc espanyol, on es desencadenarà la persecució de la que en serà un ressò la que va arribar quasi contemporània a les nostres terres.

Les primeres veus contra aquest fanatisme, tant en el camp catòlic com en el protestant —car en aquest també hi havia intensa persecució contra les bruixes—, s'aixecaran el llarg dels segles XVII i XVIII, però no tindran ressò fins a finals del segle XVIII. Són coneguts varis processos de Prússia del 1728, un de Sevilla del 1781 i un altre a Poznan el 1793. Recordem també, de pas, que la famosa *Napa* de Prats de Lluçanès, que algun autor col·loca al segle XVII,⁴ fou executada el 8 de gener del 1767. Aquesta bruixa es deia Maria Pujol, per malnom la *Napa*, i fou executada perquè va provar-se que el 22 de desembre del 1766 va matar la nena Maria Anna Riambau, de 4 anys, i la va mutilar tallant-li un braç i traient-li el fetge, que guardava cuit amb sang. Un cop morta la *Napa* fou reclamada des de Barcelona i calgué embalsamar-la per trametre-la allà.⁵

Davant d'un cas semblant ja s'imposa una certa cautela en el judici global de la bruixeria. És probable que sota el folklore de les *juntes* o *akelarres* amb el dimoni s'hi amaguessin a vegades vertaders crims, com en el cas de la *Napa*, i per tant algunes bruixes mereixerien la mort com a delinqüents comuns o com a degenerades i metzineres.

4. AINAUD I DE LASARTE, Josep M.^a, *ob. cit.*, p. 877.

5. VALLS, Josep, Pvre., *Prats de Lluçanès, Resum històric*, Vic, 1912, p. 61.

II. ALGUNES NOTÍCIES SOBRE LA BRUIXERIA MEDIEVAL

Al costat de la bruixeria que acabem de presentar, la diguem-ne *bruixeria negra* o *clàssica*, hi havia una altra bruixeria benigne o menys malèfica, que apareix deslligada dels pactes i intervencions directes del diable. Aquesta bruixeria, designada pels documents oficials com a pràctiques de *sortilegia et divinationes*, surt amb freqüència en la documentació medieval des de principis del segle XIV. La trobem en les acusacions fetes davant del bisbe, amb motiu de les visites pastorals, quan aquest o un seu visitador inquiria sobre la conducta i moralitat dels feligresos de les parròquies; els noms emprats en les enquestes són els de *fetillers* o *devinadors*.

Al bisbat de Barcelona, en concret fou famosa la Gerdal de Cudines, de la parròquia de Subirats del Penedès, que vàries vegades fou acusada davant del bisbe Ponç de Gualba, entre 1303 i 1334, de fer endevinaments de lladres, de conèixer malalties a través de l'orina i d'altres nimieses semblants. Les penes que li foren imposades eren en consonància amb els delictes i es reduïen a dejunis, almoines i la peregrinació a Montserrat.⁶

Al bisbat de la Seu d'Urgell, amb motiu d'una visita arquebisbal, feta pel delegat Galzaran Sacosta els anys 1312 i 1313, hi trobem també algunes notícies de bruixeria menor. Un dels varis casos denunciats és el que va fer-se a principis de gener del 1312 de la Sibilla Ficany, de la parròquia de Sta. Maria de Castellbó, la qual fou acusada de *fetilera*, car *lligava* i *deslligava* i donava *fetiles* (embruixaments) per mitjà de plomes. Els mots *lligar* i *deslligar* equivalen en la terminologia de l'època a donar encanteris i a treure'ls. Altres acusacions fetes a la Ficany consistien en què quan es feia un matrimoni intentava procurar-se un tros de vestit del nuvi i de la núvia i fent un conjur amb ells els *lligava* (enteneu encantava) i així impedia que fessin un bon matrimoni. Més tard demanava diners per a *deslligar-los* i treure'ls el malefici que ella els havia donat.⁷

Aquesta mena de bruixeria, amb exigència de diners, sobre la bona realització dels matrimonis o millor dit que impedia les bones relacions matrimonials i que donava l'esterilitat o infecunditat al matrimoni —ja que un matrimoni *lligat* no podia tenir fills—, és una de les acusacions més corrents fetes a les bruixes d'aquell temps.

6. Notícia facilitada per Mn. Josep Baucells, arxiver de la Catedral de Barcelona, que prepara un llarg estudi sobre la vida religiosa a Barcelona en aquesta època.

7. Arx. Mensa Episc. Vic. Visites Urgell I s. f.; data «pridie nones», gener del 1312.

En relació amb aquesta bruixeria podem retreure també un procés que es va fer entre el 1 i el 3 d'agost del 1373 contra *Astrucha za Gaynarda*, del lloc de Mallol, del vescomtat de Bas. En ell s'acusa a l'Astruga —nom que sembla indicar una procedència jueva— de bruixeries fetes de 14 anys ençà relacionades totes elles amb els matrimonis, car lograva que aquests s'estimessin o s'avorrissin fent-los posar camises embruixades, fent conjurs amb els cabells dels esposos i demanant trocets de roba dels vestits dels *lligats*, per a fer amb ells remeis contra el desamor dels esposos, sempre, però, demanant diners per les seves actuacions a desgrat de què, a vegades, no tinguessin bon resultat.

Un dels matrimonis que declara en el procés és el d'Elissenda, filla d'Antoni Olmera, de Sant Cristòfol de les Planes, casada amb Joan Isern, de la parròquia de Contestins. Aquesta, estant de sobre-part, va menjar unes sopes que li va donar l'Astruga, fetes d'una fogaça o mena de coca embruixada, i des d'aleshores no va tenir més fills, per la qual cosa es considerava *lligada*. Va recórrer varies vegades a l'Astruga i aquesta li va xuclar molts diners sense donar-li la fecunditat ni l'amor del seu marit, que l'havia avorrida.

És curiós observar que va descobrir que estava *lligada* o embruixada una metgessa o endevinadora de Querós mitjançant l'examen de la seva orina, pràctica que hem vist utilitzada per la Geralda de Cudines, de Subirats.

Per altres acusacions formulades contra d'ella, la Gaynarda apareix com una vulgar alcavota, demanant diners per procurar l'estimació de persones, pràctica que recorda les actuacions de la famosa Celestina de la novella castellana, que agermanava també les pràctiques de bruixera amb les d'alcavoteria.

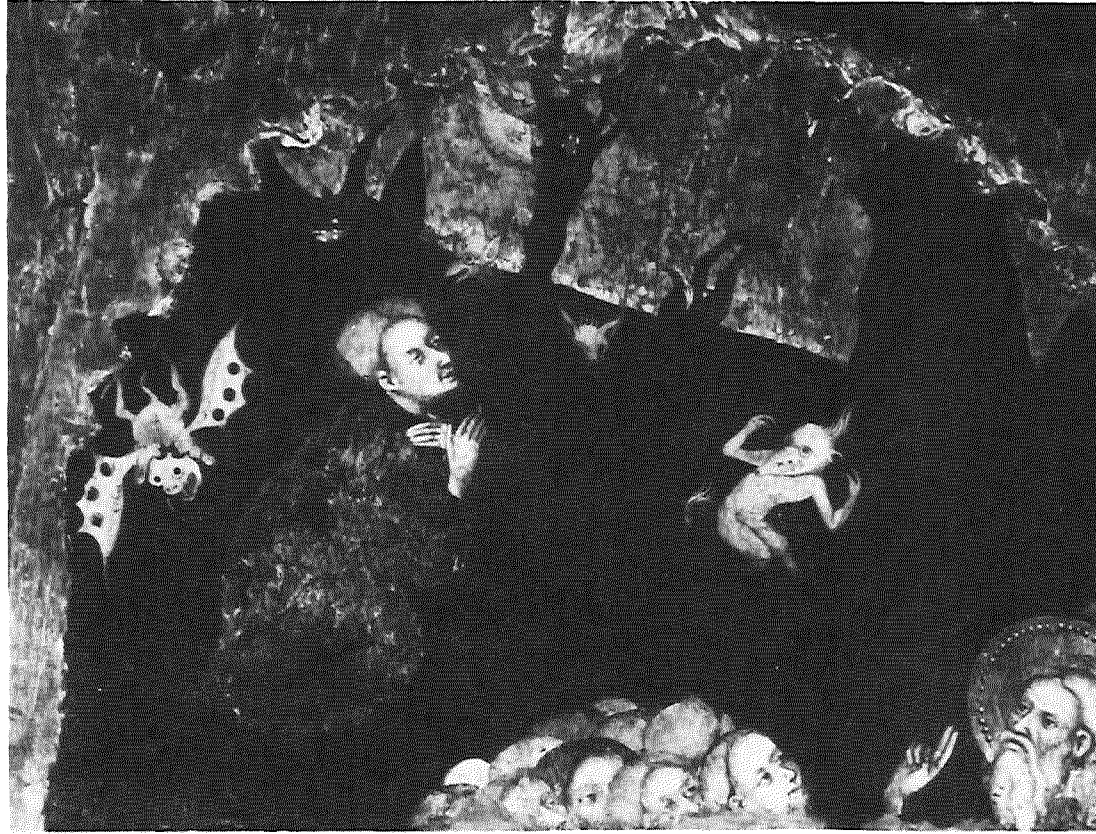
Per tot això la bruixa del Mallol fou jutjada i sentenciada per la justícia civil del vescomtat de Bas, si bé el procés està mancat de la part de la sentència.⁸

Pot relacionar-se amb aquesta bruixeria la que feia Na Paganera, de Sant Pere de Torelló, que el 1330 fou denunciada al bisbe de Vic per coses semblants en concret, el dia que es celebrava un matrimoni va passar entre els dos contraients i va donar una volta entorn del nuvi, quedant així *lligats* els nous esposos.⁹

També es consideraven de bruixeria menor les pràctiques endevinatòries per mitjà d'oracions o invocacions a Déu o a sants. En la mateixa visita arquebisbal a la Seu d'Urgell, abans citada, hi trobem un cas ben detallat.

8. Arx. Vegueria Vic. Processos criminals en 4.º, 1373.

9. Arx. Mensa Episc. Vic. Plec 1.200. Visites pastorals, 1.200-a, s. p.

L'home de l'edat mitjana vivia suggestionat per un món d'esperits malignes. Aquest fragment del retaule de Sant Andreu de Gurb, obra de Lluís Borrassà (1417-1418), del Museu Episcopal de Vic, ens en dóna una versió gràfica. Els dimonis que envolten aquest posseït són dignes precursors de les plasmacions de Jeroni Bosch, dit el Bosco. (Rep. M. Esclusa.)

El 12 de gener del 1312 fou denunciada Ramona Roca, de la parròquia de Maranges, a la Cerdanya, perquè feia endevinaments mitjançant un cabell del seu cap, que lligava a un fus, que sostenia amb la mà esquerra, mentre amb la dreta feia ballar el fus en un plat o escudella on abans havia fet una creu en la seva part exterior. L'escudella es trobava de cara amunt, i mentre el fus ballava a sobre d'ell la Ramona deia:

«Conjurte per Déu e Sancta Coloma
e per contz santz son en Roma.
Per Déu e sancta Maria
e per contz santz ha en Hongria.
Per Déu e Sancta Constança
e per contz sanç ha en França
e per Sant Julià
qui sortz feu e sortz gità.»

Després deia al fus: «Si sors per la carera de la creu blancha açò serà, si vas per la carera negra açò serà contrari». Així demanava diferents coses al fus i segons on aquest es parava deia que aquella era la resposta.

Qüestionada sobre qui li va ensenyar aquesta pràctica, va dir que ho havia après de na Sibilla que vivia amb Guillem Ramon de Puigcerdà, a la qual es deia que l'hi havia ensenyat una jueva.

En tots aquests casos la sentència fou sempre molt lleu: dejunis, amonestacions i prohibició de fer-ho més.

Aquesta mena de creences vanes per endevinar coses o obtenir respostes per mitjà de conjurs o d'invocacions s'ha mantingut al llarg dels segles fins als nostres dies. Un procés de la Inquisició fet a Vic el 1561, davant l'Inquisidor general Diego Mesia de Lasarte, ens en dóna un nou testimoni. Els encausats en aquest procés foren persones dels voltants de Vic: Caraüll (Oristà), de Seva, de Gurb, de Viladrau i de Taradell. Va obrir-se el procés per denúncies fetes per alguns particulars després que el 20 de setembre de dit any es va publicar un edicte, de part de la Inquisició, a totes les esglésies del bisbat demanant que es denunciessin «totes les cerimònies o altres coses que es fessin contra la santa fe catòlica».

Tots els acusats ho foren per fer pràctiques de curanderisme, per conjurar les tempestats o per endevinar coses; per exemple, la Caterina Reig, vídua de 68 anys, de Taradell, fou acusada de fer un conjur amb unes tisores clavades a terra, sobre les que reposava, en quietut, un sedàs. Després la Reig deia: «Per Sant Pere i per Sant Pau, sedàs per la virtut que Déu t'ha

donada si la Francina és a ...(aquí anava dient noms de llocs)... gira't si no hi és no et mogues». Aquest conjur el féu per saber on era una noia dita Francina que havia desaparegut; el repetí moltes vegades anomenant diferents llocs i en demanar si era a la bassa el sedàs girà i donà un parell de voltes i, efectivament, la noia fou trobada ofegada a la bassa.

El procés dóna moltes altres notícies de fets semblants d'endevinaments o de curanderisme; un altre d'ells referent a la mateixa Reig fa també referència a la barreja d'oracions i curacions. Explica la Reig que per treure els cucs de l'orella d'una filla seva, una dona que es deia Esquissa de Taradell, ara ja morta, li digué que anés a buscar una mata de gavrera, que prengué el seu brot més alt i l'abaixés fins a terra i li posés una pedra a sobre. Fet això havia de dir tres pare-nostres i tres ave-maries i les paraules: «Gavrera, gavrera, treu-me els cucs del cap de ma filla dins tres dies i jo't trauré de presó». Diu que així ho va fer i la seva filla va curar.

Per tot això l'Inquisidor general la va sentenciar «per supersticions vanes i amb art del dimoni» a dir durant un any el saltiri de Nostra Senyora —el rosari— i a donar 3 rals de caritat als pobres de la presó del Sant Ofici de la Inquisició.¹⁰

Els altres encausats i sentenciats ho foren per coses semblants: conjures per evitar pedregades, ús indegut de l'aigua beneita per treure orugues de les cols, medicaments i pràctiques estrafolàries per curar mals, etc., les penes foren en tots els casos dir rosaris, dejunar alguns divendres, fer caritats, etc...

Aquests tipus de supersticions o curanderisme s'ha mantingut, especialment en els poblets petits i la muntanya, fins als nostres dies. Encara es troba avui dia gent que cura *espatllats* per mitjà d'oracions o altres pràctiques semblants, o que posa dos falçons creuats o els clamàstecs de la llar de foc al revés durant les tempestats, tal com es feia pel 1560.

Si alguna objecció o remarca es pot fer a la repressió d'aquestes vanes creences és que els inquisidors les jutjaven com a fetes «per art del dimoni», cosa que era sens dubte aliena a la mentalitat dels pobres que executaven semblants pràctiques.

La creença en l'acció diabòlica es féu quasi obsessiva en els temps de renaixement i posteriors; ella serà un mòvil de la por a les bruixes i de l'exagerat zel en perseguir-les, com veurem seguidament.

10. Arx. Cúria Fumada, Vic. Processos, 1560.

III. LA PERSECUCIÓ SISTEMÀTICA DE LES BRUIXES

Els llocs de muntanya, pel que es veu, eren els llocs més a propòsit per la bruixeria. Es coneix un edicte del 1424 de la Vall d'Aneu prohibint la bruixeria i fins als nostres dies les principals contalles sobre bruixes es podien recollir a les masies i llocs muntanyosos. Les creences populars i els folkloristes han centrat en alguns pobles la fama de posseir moltes bruixes, fins al punt de creure bruixes o amb una especial predisposició a esdevenir-ne totes les dones de Llers, Cadaqués, Altafulla o Centelles. Sovint, però, com passa en el cas de Centelles, la documentació no permet trobar cap rastre d'aquesta creença popular. Prop la comarca on centrem el nostre estudi encara és viu l'aforisme «De Sant Hilari a Arbúcies, dotze cases, tretze bruixes», per designar que a les Guillerries, lloc muntanyós, emboscat i abans incomunicat per essència, era on més proliferava la bruixeria.

Tot això i altres notícies que es podrien aplegar revelen que la bruixeria era un tema molt popular i arrelat en la mentalitat de la gent del país; per arribar a aquesta gran popularitat era necessari que durant varies generacions s'haguessin transmès les contalles i la por sobre aquests personatges tan temuts i odiats, però a la vegada objecte d'interès i curiositat.

El poeta Jaume Roig deia, entorn al 1460, que pel seu temps ja s'havien fet processos i cremades bruixes a Catalunya, però fins al moment present no han aparegut aquests processos, ni es té massa informació de la persecució primerenca de les bruixes. Hem de creure més aviat que si hi hagueren alguns processos i condemnes al llarg dels segles xv i xvi, aquestes serien per acusacions locals davant els oficials de la Inquisició, que tenien un delegat a cada localitat. Ho indica això la menció de que les bruixes foren cremades, pràctica que es seguia contra heretges i no contra els delinqüents comuns i, per tant, la repressió vindria de la Inquisició i no de les justícies particulars.

En resum, que no hi ha notícies suficients per parlar d'una persecució sistemàtica abans d'inicis del segle xvii. En aquest segle, però, la cosa canvià radicalment: la bruixeria començà a ésser considerada com un perill social i hi hagué una psicosi de viure envoltats de bruixes i de que calia lliurar-se d'elles per a preservar la societat i la terra de llurs maleficcis.

Ara no és la Inquisició la que persegueix les bruixes, sinó que són els tribunals i la justícia secular els que actuen, sempre, però, basant-se en motius religiosos de renegar de Déu, de donar-se al dimoni, d'apostasia i d'heretgia. En cap dels processos vigatans hi intervé ni l'Església ni la Inquisició, tot i què, en alguns casos, hi donaria el seu ple consentiment, com ho

indica la sèrie de processos que es va fer a les baronies de la Mitra del bisbe de Vic, sotmeses a la seva jurisdicció immediata. Més aviat sembla que en alguns casos algun bisbe, com el de Solsona, i algun inquisidor, com Alonso de Salazar i Frias que va intervenir en el procés de Zugarramurdi del 1610, s'inclinaren a calmar les persecucions i a concedir el perdó.

Per aquesta causa les nostres bruixes seran penjades i no cremades, car eren jutjades i executades com a delinqüents vulgars o com a perillosos socials. Quan el Consell de Vic decidirà la seva persecució, el 1618, ho farà per a lliurar «de tan mala gent i perniciosa a la República Christiana» o bé «per obviar als tants mals causen a la terra» segons expressió del Consell general o universitat de Gualba, al Vallès Oriental, del 1621.

El nostre país passava a principis del segle XVII una etapa de crisi econòmica i espiritual: és una època d'anyades dolentes, de misèria, de bandolerisme i de vagabunds. El país està ple de gent immigrada que porta costums noves i la gent del país viu tancada i sens massa ideals. És l'època del barroc, època, s'ha dit, de mites i de creences irracionals, en la que les supersticions troben camp abonat.¹¹

Aquest quadre pessimista serví certament de marc a la proliferació de la bruixeria, però el fet que la repressió s'hagués desencadenat precisament en la desena que va del 1617 al 1627 ha de tenir alguna explicació real i concreta.

En els processos que extractarem, algunes bruixes són acusades d'haver après *l'art de la bruixeria* dels seus pares o avis i de practicar-la des de feia més de trenta anys, senyal evident de què no hi hagué cap persecució sistemàtica, a casa nostra, almenys des de la segona part del segle XVI.

Com a inici de la persecució cal descartar una disposició del Govern Central espanyol contra les bruixes, car aquest s'arrivà a espantar de la gran quantitat de processos i execucions que es feien al país català, fins al punt que el propi rei Felip III, el 1620 va escriure al Virrei del Principat, el duc d'Alcalà, una carta en la que li deia:

«Tengo entendido que hay gran cantidad de bruxas en ese principado y particularmente en los condados de Rossellón y Cerdaña, y aviéndose considerado en la forma que se podria remediar tan gran daño se ha ofrescido un medio, que es conceder perdón general a los que huviesen incurrido en este pecado, por ser tantos, para castigar a los que reincidiessen después con mayor rigor.»¹²

11. REGLÀ, J., *ob. cit.*, pp. 26-32 i 81-83.

12. REGLÀ, J., *ob. cit.*, p. 82, citant l'A.C.A. Consell d'Aragó, Lligall 368.

Per tant, el govern central es mostra més aviat meravellat de la persecució i inclinat al perdó.

Les disposicions del govern del virrei del Principat també demostren molta cautela i mesura, i després de rebuda la carta reial va enviar un memorial als bisbes de Catalunya a fi de què presentessin un informe detallat sobre la matèria.

És remarcable la resposta del bisbe de Solsona en la que es veu que ell personalment s'inclinava a refusar les persecucions i per altra banda sabem que els primers processos fets a Catalunya foren per les comarques d'Urgell i de la Segarra, perteneixents al seu bisbat. Diu en substància el bisbe:

«Por mi obispado pasó un hombre que se llamava Tarragó y sucedió en una villa cuya jurisdicción es de V. M. que yva señalando mujeres que eran brujas, y desnudándolas para ver una señal en las espaldas, y algunas me hizieron relación las hacia desnudar por su gusto y por el de los que acompañavan. Luego que llegó a mi noticia estando en mi catedral, la qual está entre las montañas, hize diligencia para tomarlo preso y embiarlo a V. M.»

T'indrem ocasió de veure l'acció funesta d'aquest Tarragó que va actuar en molts altres indrets i es va guanyar una gran fama de descobridor de bruixes a tot el país.

Continua encara el bisbe de Solsona amb unes atinades reflexions, que indiquen, com ja hem apuntat, que hi havia gent, entre ells un inquisidor, que no es deixaven portar per la credulitat comú ni la fòbia contra les bruixes:

«Esta materia de brujas es dificultosísima y quantos autores escriben dellas lo dicen desta manera, particularmente un inquisidor, que haziendo experiencia en una mujer que ella misma habia confesado ser bruja, halló ser gran parte dello falso, y que todo son embustes y embelecos del demonio para llevar almas al infierno y busca para esto sujetos más débiles y flacos, que son las mujeres, y ordinariamente viejas, y todos los jueces seculares, queriéndolo llevar jurídicamente, se engañan en muchas ocasiones, porqué por miedo de los tormentos confiesan y muchas mueren sin culpa.»¹³

Desgraciadament no tothom o molt pocs tenien sobre aquest punt la clarividència i el seny del bon bisbe de Solsona, Fra Joan Àlvaro, aragonès

13. REGLÀ, J., *ob. cit.*, p. 82, on transcriu el text.

i antic abat cistercenc de Veruela, i molt menys els jutges seculars dels que ell es queixa.

Sobre l'actuació desgraciada de molts d'aquests jutges, crèduls o maliciosos, hi ha una queixa del govern central contra ells, expressada pel mateix temps i amb motiu de la mateixa intervenció governamental del 1620. Es diu d'ells:

«Ha llegado el exceso a tal extremo que no ha faltado letrado que se ha concertado con algunos jurados de las villas, que, dándole quince o veinte escudos, se encargaban de todo el proceso y gasto, y, si llegaba la prueba que la ahorcare, le daban lo convenido, y como la tierra de suyo está tan cargada de parcialidades y malicia, con esto se ha aumentado más, porque han procurado unos con otros maliciosamente exar-quearse y infamarse deste delito.»¹⁴

Són aquestes segurament les paraules més assenyades que hem trobat en tota la recopilació de material sobre les bruixes: en el poble, tribunals i processos impera arreu una credulitat i una lleugeresa que sovint indignen.

De tot això resta clar que l'origen de la persecució de les bruixes no cal cercar-lo en cap decret superior, sinó més aviat en una fòbia popular, atada per alguna causa concreta. Ens resistim a creure que fos en Tarragó sol l'únic responsable de la persecució, tot i que, segons les paraules del bisbe de Solsona, es movia per l'indret on varen començar els primers processos, i el 1618 el trobem campant per la vila d'Artès, al Bages, d'on fou requerit pels Concellers de Manresa en una carta del 3 de desembre de dit any perquè anés a Manresa «per facilitar l'expedició de la justícia així en les capturades com altres persones se trobaran suspectes de est enorme crim».¹⁵

Sembla evident que l'acció d'en Tarragó i d'altres «descubridors de bruixes» serví per desencadenar algunes persecucions particulars, com veurem al Cabrerès, però això fou possible perquè l'ambient es trobava propici i caldejat.

Els sorollosos processos de Zugarramurdi i Fuenterrabia, al país basc, dels anys 1610 i 1611, seguits de varies persones condemnades a la foguera —sis cremades realment i cinc en efígie perquè ja havien mort—, l'actuació pràctica i les obres del jutge francès Pierre de Lancre i altres indicis dels

14. REGLÀ, J., *ob. cit.*, p. 82, *id.*

15. SARRET I ARBÓS, J., *ob. cit.*, p. 120, citant l'Arx. Mun. de Manresa, Registre de lletres.

mateixos anys, feren creure que l'*art* o secta de les bruixes era una cosa viva, que amenaçava tot l'ordre constituït.

Aquest *art bruixístic*, popularitzat per romanços i contalles, era tingut i cregut com una confraria o secta a la que s'entrava després d'un noviciat, dirigit per la bruixa o bruixot més gros, en el que s'ensinistrava el candidat en fer mal i renegar de Déu; per a donar-li més semblança a un orde o estatut definit a la bruixa gran se li deia a casa nostra l'*Abadessa*.

Acabat el noviciat el nou membre feia un pacte amb el dimoni, que marcava els seus adeptes amb una senyal a l'esquena, normalment una marca dels seus ungles, que era la senyal que buscaven en Tarragó i els jutges o acusadors de les bruixes.

La secta tenia actes rituals, les *junes* o *sabbats* o *akelarres*, presidides pel dimoni, on aquest els exortava a fer mal, on es cometien excessos carnals i es ballava i divertien, a la vegada que es parodiaven actes del culte cristià, com l'adoració del diable, a vegades amb candeles enceses a la mà.

Les activitats dels afiliats consistien en matar criatures i bestiar, fer caure pedra i neular els fruits, donar metzines, fer venjances i altres coses per l'estil, a cada país o regió els mals o calamitats més corrents i funestes, que així es feien recaure sobre les bruixes.

Tot això que veurem calcat en els processos vigatans, consta exactament en els processos bascs i en els d'altres països,¹⁶ i per tant era fàcil pel públic de l'època creure que totes aquestes calamitats eren originades per les bruixes, d'on se'n derivaria l'odi popular, que és l'única causa explicable de la credulitat i ràpida extensió de la persecució.

Les veus de les persones assenyades es veien ofegades pel fanatisme popular, atiat, com deia el memorial abans transcrit, per les parcialitats i rivalitats de l'època.

16. CARO BAROJA, J., *ob. cit.*, pp. 221-228.

IV. ELS PROCESSOS

Una estimació global de la repressió de la bruixeria al nostre país a principis del segle XVII diu que a Catalunya es varen penjar més de quatre-cents bruixes i bruixots.¹⁷ La xifra sembla exagerada, però deixa de semblar-ho quan sabem que només en el període que va entre els anys 1618 i 1622 es varen penjar catorze bruixes a la sola població de Viladrau, sis a Sant Feliu Sasserra del Lluçanès, cinc a Terrassa, quatre a Taradell, quatre a Seva i el Brull, tres a Susqueda i a Rupit, una almenys a Manresa, Vilalleons, Sant Feliu de Pallarols i un nombre indeterminat, però força crescut, a les comarques de l'Urgell i Segarra, a Sabadell, a la Quar, als comtats de Rosselló i de Cardanya, etc.

Tot això és una manifesta refutació de la visió angelical de la bruixeria espanyola donada per l'Enciclopèdia Espasa, on es diu que a Espanya gairebé no hi hagueren processos i en senyala només quatre o cinc entre els segles XV i XVIII.¹⁸ Aquesta afirmació va fonamentar-se en la visió, també massa optimista, de Menéndez i Pelayo en dir que els processos espanyols són escassos, si bé en detalla un, l'únic que devia conèixer de primera mà, fet entre els anys 1618 i 1620 a unes bruixes del Lluçanès.¹⁹

El present treball es basa essencialment en alguns processos contra bruixes que es guarden als arxius de la Vegueria i de la Cúria Fumada de Vic. Es tracta de dos processos íntegres: un d'ells instat a la Cúria de les baronies de la Mitra de Seva i del Brull i l'altre fet per la justícia del terme del Cabrerès, centrada en la població de l'Esquirol, de la parròquia de Santa Maria de Corcó, però que inclouen fragments importants de tres altres processos, dos de simultanis, instats a les baronies de Taradell i Viladrau, i un altre a la Cúria del Veguer, sobre una bruixa de Vilalleons.

A això es pot afegir part d'un altre procés fet pel procurador general del terme de Rupit i de Susqueda —inclòs en un altre procés, ja publicat, del bruixot Pere Torrent, àlies Cufí, de les Encies— contra un bruixot i bruixes de Rupit i Susqueda; el procés del Lluçanès, instat a Sant Feliu Sasserra, resumit per Menéndez i Pelayo; i, finalment, notícies indirectes d'altres processos fets a les baronies de la Mitra d'Artès i Sallent, a Calders, a Manresa, a Igualada i a Moià dins del bisbat de Vic, i a Bagà, a Terrassa,

17. REGLÀ, J., *ob. cit.*, p. 83.

18. ESPASA, vol. 9, pp. 1072-1074, al mot *Bruja*.

19. MENÉNDEZ Y PELAYO, M., *op. cit.*, p. 378.

a Sabadell, a la baronia de la Portella i de la Quar i a Vallfogona, com a llocs propers al nostre centre d'estudi.

Detallem a continuació l'aportació documental vigatana, donant a cada procés un número d'ordre que ens facilitarà les citacions successives:

1. El primer procés, tant per ésser el més sencer com per les notícies que dóna, és el que es va portar a terme, entre els anys 1619 i 1620, a la ciutat de Vic, a càrrec de la justícia de les baronies de la Mitra de Seva i del Brull, davant el jutge Rafael Joan Serrat de Nespla, del procurador fiscal, el peraire Joan Manalt, i els notaris Joan Vinyes i Onofre Oms. Es guarda a la sèrie processal de la Cúria Fumada de Vic, al plec de 1620, i té per títol: *Fiscus Curie Baroniarum mense Episcopalis vicensis contra Valentinam Vinyas viduam, Margaritam Font, parochie Sti. Martini del Brull, diocesis vicensis, et Elisabetam Martinas, sacrarie Beate Marie de Seva, dicte diocesis vicensis.*

Les encausades són Valentina Vinyas, vídua de Joan Vinyas, pagès de la parròquia de Sant Martí del Brull, de 70 anys, i Margarida Font, muller de Joan Font, bracer de Sant Martí del Brull, de 28 anys, vinguda del poble del Montseny; i Elisabet Martí, muller de Jaume Martí, bracer de la Sagrera o població de Seva, de 50 anys d'edat, oriunda de Viladrau.

El procés va incoar-se amb els interrogatoris de Valentina Vinyas i de Margarida Font; detingudes a les presons de Vic, el 10 de maig del 1619, continua amb un segon interrogatori de Valentina Vinyas i d'alguns testimonis, el 19 de juliol del mateix any, i bé després l'interrogatori d'Elisabet Martí o Martina, fet el 6 de juliol del 1620. El 28 de juliol del 1620 va donar-se la sentència de mort contra Elisabet Martina i el mateix dia se la va torturar a la presó de Vic; la sessió —que transcrivim més avall— és narrada amb un realisme que fa escriure.

2. El mateix procés té cusit al davant un plec amb les confessions que va fer en l'acte de tortura Antònia Rosquellas, vídua de Joan Rosquellas, paraire de la Sagrera o població de Viladrau, que fou condemnada a mort el 29 d'abril del 1620, junt amb Francesca Trèmol, àlies Bacada, vídua, i Maria Joaneta, totes de Viladrau.

Aquest procés, que coneixem sols en part, va fer-se davant d'Antoni Vila i de Savassona, Governador general de les baronies de Taradell i Viladrau, davant del jutge i doctor en lleis, Francesc

Els dimonis s'emporten una vella —que podria ésser una bruixa— a l'Infern. Fragment del «Judici universal», del retaule de Guimerà, obra de Ramon de Mur (v. 1410). Museu Episcopal de Vic. (Rep. M. Esclusa.)

de Bergadà, i del procurador fiscal de les baronies, Baltasar Pla; va actuar de notari Jaume Onofre Calvet.

La tortura d'Antònia Rosquellas va fer-se a la vila de Taradell, el dia 27 de maig del 1620.

A continuació bé la relació d'una segona condemna a mort, feta pels mateixos actuant que l'anterior, el 3 de juny del 1620, de les bruixes Lluïsa Estranya, vídua; Esperança Marigó, Margarida Puig, àlies Cassadora; Margarida Xemenina, Beneta Noguera, vídua, i Maria Puig i Rosquellas, totes de la parròquia de Sant Martí de Viladrau.

Segueix a aquesta condemna la descripció de la tortura i confessions d'Esperança Marigó, feta a Viladrau, el 12 de juny del 1620.

3. Un tercer procés, inclòs com l'anterior en el procés n.º 1, es va fer a la Cúria de la sotsvegueria de Vic i d'Osona, davant del sotsveguer, Joan Andreu Pérez, per absència del veguer, i en presència del jutge i doctor en dret, Rafael Joan Serrat de Nespla, del procurador fiscal, Joan Menalt, i del notari Antoni Joan Marfà.

Sols es coneix d'aquest procés la tortura i les declaracions que féu, el dia 31 de maig del 1619, Joana Vilar, vídua de Francesc Vilar, que fou bracer de la parròquia de Santa Maria de Vilalleons. Abans de l'acte de la tortura se li va llegir la sentència de mort.

* * *

La concatenació de tots aquests processos és molt lògica, car en cada un d'ells hi són acusades les persones del procés següent, per això es copiaven clàusules o fragments dels altres processos com a prova contra les acusades.²⁰

* * *

4. Contemporani amb aquests processos, o potser quelcom anterior, hi ha el procés dirigit pel conegut Antoni Vila i de Sabassona, procurador general del terme de Rupit, que amb el mateix equip que en el procés n.º 2, o sigui el jutge Francesc de Bergadà, el fiscal Baltasar Pla i el notari Jaume Onofre Calvet, va sentenciar a mort, el maig del 1619, a Eufrasina Puig de Rajols, vídua de Gabriel Puig

20. D'aquests processos va donar-ne una primera notícia i va transcriure'n fragments F. SENA en el treball citat en la bibliografia.

de Rajols, de Sant Vicenç de Susqueda; a Joana Trías, vídua de Pere Genís Masgrau, àlies Trías, de la mateixa parròquia, i a Joan Boherats, dit el «Monjo vell», paraire de la vila de Rupit.

D'aquest procés sols es coneix part de la tortura de la vídua Joana Trías, torturada a les presons de Vic el 5 de juny del 1619.

La Trías va denunciar que havia participat en reunions de bruixes i bruixots en Pere Torrent, àlies Cufí, de les Encies, un pastor de 36 anys, que per això fou sentenciat, torturat i penjat.²¹

5. Un altre procés molt interessant per les notícies de tipus ambiental de l'època, per bé que escapa a l'esquema rígid dels processos anteriors, és el que va tenir lloc al terme del Cabrerès, en el poble de l'Esquirol, de la parròquia de Santa Maria de Corcó, entre els anys 1619 i 1620. Aquest llarg procés, de 70 folis, numerats, i dos altres apèndixs amb còpies de deposicions de testimonis, forma part de la sèrie de processos criminals, en foli, ordenada cronològicament de l'Arxiu de la Vegueria de Vic.

El seu títol és: *Fiscus et honorabiles jurati et singulares termini de Capraresio, tamquam pars privata, contra Lamias seu Bruxas que inveniuntur in termino de Capraresio*.

Va dur-se a terme a la Cúria del Senyor del Cabrerès, Francesc de Montcada, davant el notari Francesc Osona de Vic.

El procés comença el dia 1 d'agost del 1619 i en ell són acusades com bruixes Margarida Templat, àlies Arnissa, muller del sastre Francesc Templat, de 45 anys; Margarida Portús, àlies la Parolera, de 60 anys, i la seva filla, Angela la Parolera, i Elisabet Fabreguer, àlies la Farrera vella. La principal acusada és la pintoresca i xerraire Margarida Templat, que fou portada a les presons de Vic, interrogada i després deixada. El procés acaba el 3 de desembre del 1620, sense cap condemna, només amb la petició dels amics i del defensor de la Templat de què el procés es portés davant de dos doctors del Reial Consell i es sostregués als jutges del Cabrerès, que ells consideraven parcials.

Sense cap mena de dubte és el procés més bo per a captar l'ambient i preocupacions de l'època de la persecució de les bruixes.

6. També podem integrar a la sèrie de processos vigatans el que extracta Menendez i Pelayo i que va portar-se a terme els anys 1618

21. La part coneguda d'aquest procés es troba inclosa i publicada en l'obra del Pare NOLASC DEL MOLAR, citada en la bibliografia, p. 62.

i 1620 a Sant Feliu Saserra, davant Arnau Febrer, procurador fiscal de la Cúria de la Vegueria del Lluçanès. Aquest procés formava par de les sèries processals de la Vegueria de Vic i va donar-lo a Menéndez i Pelayo el magistrat Ramon Vinader. Sabem que es guarda encara a la biblioteca de l'esmentat polígraf i fins vàrem intentar obtenir-ne —sense succés— una còpia o reproducció.

Per l'extracte publicat sabem que les primeres inculpades foren la Marquesa Vila, comadrona; Felipa Gallifa i Montserrat Fàbregues, àlies la Graciana, i que més tard va torturar-se i condemnar-se a la forca a Joana Pons, a la Vigatana, a Joana Mateus, a Rafela Puigcercós i a moltes altres, diu l'esmentat autor.²²

Per a completar un xic més aquesta macabra visió de processos i sentències podem fer inventari de la resta de condemnes que hem trobat en els treballs citats en la bibliografia: el 26 d'octubre del 1619 foren condemnades a la forca, a Terrassa, i penjades al lloc dit la «Pedra blanca», Margarida Tafari, Eulàlia Totxa, Joana Sabina, Guilleuma Font, àlies Miramunda, i Miquela Casanovas, àlies l'Esclopera; ²³ a Sabadell, el mateix any 1619, foren penjades unes bruixes, no es diu quantes, al porxo o cobert de la plaça; ²⁴ a Manresa, el 9 de febrer del 1619, el butxí de Cardona penjà una bruixa a la plaça de la ciutat, i a Sant Vicenç de Calders fou processada i torturada Joana Oller, vídua de Matias Oller, de 55 anys, el dia 3 de desembre del 1619, i després fou conduïda a la Cort del batlle de Manresa; ²⁵ a Igualada, a l'igual que a Artés i Sallent, Santpedor i Manresa es feren inquisicions per la persecució de bruixes; ²⁶ a Bagà, dintre els anys 1620 i 1621, es prengué a Catarina Molins, àlies Comay, i es torturà a Cebriana Jovera i a Magdalena Llimona, àlies Guillamassa; ²⁷ a les baronies de la Portella i de la Quar es penjaven bruixes, no se sap quantes, el 1628; ²⁸ i, finalment, dintre els processos abans enumerats hi ha referències i noms de bruixes penjades a Taradell, a Seva i a Sant Feliu de Pallarols.

22. MENÉNDEZ Y PELAYO, M., *ob. cit.*, pp. 378-379.

23. CORTÉS, J., *ob. cit.*, s. p.

24. CASTELLÀ I RAICH, G., *ob. cit.*, pp. 371-372.

25. SARRET I ARBÓS, J., *ob. cit.*, p. 120.

26. SEGURA, J., *ob. cit.*, pp. 190-192.

27. SERRA I VILARÓ, J., *ob. cit.*, pp. 331-334.

28. Arx. Vegueria Vic. Proc. Criminals, 1628.

V. LA CAÇA DE LES BRUIXES

És un fet evident que les bruixes, que semblen haver campat i proliferat amb una relativa tranquil·litat per les nostres contrades al llarg dels segles xv i xvi, es vegeren de cop perseguides i exterminades amb un zel extraordinari.

És probable que el nombre de persones tingudes o acusades de bruixeria fos abans molt petit i que aquest creixés a les darreries del segle xvi, sobretot a mesura que arribaven notícies de processos i execucions efectuades en altres llocs. Aleshores, tota persona curandera, misàntropa o un xic estrafolària fou tinguda per bruixa, o ella mateixa es va considerar diferent de la resta de gent i va agrupar-se amb altres, per a mantenir així aquest caràcter un xic mític que li donava importància o almenys la feia ésser temuda pels altres. No cal oblidar que el temor és una mena de respecte i de consideració de superioritat.

El cert és que la bruixa i el bruixot són considerats de cop com uns éssers perillosos, culpables de tots els mals que flagellen la societat de l'època i la seva extirpació és tinguda com a totalment necessària pel bé comú o de la república cristiana, segons la terminologia de l'època.

S'ha exposat abans que en l'estat present de la investigació es fa difícil de determinar qui va promoure aquesta campanya de persecució i sobretot de precisar on es va originar aquesta. La nostra aplega de material permet només de concretar que es tenen notícies vagues d'uns primers processos a les comarques de l'Urgell i la Segarra, totes del bisbat de Solsona, anteriors al 1619, que d'allà passen entre els anys 1619 i 1620 a un espai situat entre Manresa, Igualada, Vic, Sabadell i Terrassa, i que s'estén també a les comarques d'Hòstoles, Berguedà i regió del Montseny; finalment sabem que pel 1626 i 1627 hi hagué una segona abrivada de la persecució, tant a la Catalunya estricta com als comtats de Rosselló i Cerdanya, que les autoritats atribuïen al prosselitisme del bruixot francès Llorenç Calmell. Al final d'aquesta segona represa tenim només a casa nostra una acusació contra una bruixa de Vic i sabem que es penjaren bruixes a la Portella i la Quar.

Aquestes constatacions, no cal dir-ho, són molt provisionals i responen només a la nostra aplega de materials. Altres investigadors podran confirmar-les o refusar-les amb l'estudi d'àrees geogràficament més extenses, com són el Gironés o l'Empordà o les comarques lleidatanes, sobretot del Pirineu, de les que no tenim cap notícia.

Remarquem també que el centre d'aquesta àrea geogràfica s'hi mou l'enigmàtic Tarragó, el descobridor de bruixes abans alludit, ell sembla ésser,

en bona part, el responsable de la persecució del Bages i el Solsonès, segons el testimoni abans transcrit del bisbe de Solsona.

Sobre la seva actuació al bisbat de Vic se sap que a Manresa, on s'havia fet una detenció prèvia de dones acusades de bruixeria, el 1618, els consellers varen escriure una carta, el 3 de desembre del 1618, al governador de les baronies episcopals d'Artés, Sallent i Castellnou, Miquel de Clariana, per a que avisés a en Tarragó, que aleshores es trobava a Artés, per a que «vinga a facilitar l'expedició de la justícia axi en les capturades com altres persones se trobaran suspectes de est enorme crim».²⁹

A Igualada la persecució es va decidir per l'octubre del mateix any, i en una reunió del Consell secret o particular de la vila, tingut el 24 d'octubre, es va resoldre això:

«E mes, sobre la proposició feta per los dits Mags. Sors. Concellers que en la ciutat de Manresa y viles de St. Pedor y altres viles han enviat a cercar un home, que, segons se diu, coneix les bruixes, y mana la justícia castigar aquelles y netejar la terra de semblants persones, les quals causen en ella notables danys y cometen atroços delictes contra la lley de Déu nostre Señor.»³⁰

Després d'aquest preàmbul el Consell d'Igualada va decidir d'anar a buscar a aquell home —en Tarragó— i de netejar la vila de bruixes pagant-se els gastos amb una talla o imposició imposada a la vila.

A Vic la persecució de les bruixes es va decretar també en un Consell general de la ciutat, que va celebrar-se el 19 de desembre del 1618. Va ésser el jurat Joan Estevanell qui va fer la següent exposició:

«A molts dels llocs així circumvehins de la present ciutat com altres fan moltes diligències en perseguir les bruixes y ne prenen moltes, y que tindria per be que la present ciutat fes les matexes diligències porque se netejar de tot esta terra, de tant mala gent y perniciosa a la Republica christiana, demana pet ço el magnífich Consell determine lo que millor se dega fer en dit negoci en augment del cultu divino y extirpatió de tant mala gent.»³¹

29. SARRET I ARBÓS, J., *ob. cit.*, p. 120.

30. SEGURA, J., *ob. cit.*, p. 90.

31. Arx. Mun. Vic. Acords 1615-1618, s. f.

La decisió del Consell fou de fer pressió al Veguer i als ministres de la Cort reial per fer escrutini i detenir les bruixes, i si no ho fan escriure al virrei per a que els hi obligui «per extirpar de la present Ciutat y parròquia y llochs units a aquella les dites bruxas si algunes ni haurà». Es decideix també de distribuir les despeses de la persecució de les bruixes entre els particulars de la ciutat, tal com es va fer per la persecució dels bandolers.

A Bagà, del Berguedà, es va fer un Consell general dels homes de la baronia de Pinós i Mataplana, el 9 d'agost del 1620, i en ell es va decidir, junt amb els homes de Brocà i de Gisclareny:

«Que atès i considerat que en la present vila i baronia i aurian moltes bruxes que causan notable dany, axí en lo comú com en lo particular, i pera expellir tant mala raís, se ofereix fer algun gasto excessiu.»

Decideixen, per tant, d'escriure al senyor del lloc per a imposar una contribució o tall entre tots els particulars.

En un altre Consell del 15 de novembre del 1620 es torna a parlar del que s'ha fet i es farà en la persecució de les bruixes; senyal que aquesta es feia amb tota intensitat.³²

De semblant manera es decidiria la persecució de les bruixes en la majoria de termes o entitats municipals, en tenim un altre testimoni del 1621 a la petita parròquia de Sant Vicenç de Gualba, de la regió montsenyenca i comarca del Vallès Oriental. El 14 de gener de dit any va tenir lloc una convocatòria general de la *universitat i singulars* de Gualba i en ella es va proposar:

«Es a saber, que se suspita com en la present parròchia y ha algunes persones impetides de ser bruxes y que tindrien per una cosa molt asertada las que u son que fossen perseguides, punides y castigades com ha tals, per obviar als tants mals causen per la terra, inquirint y sercan algun bon medi per a que les que u seran sian preses y castigades, conforme de dret y justícia sera trobat fahedor, que además entenen serà fer-ne servey a Déu Nostre Sor. procurar a que's convertiscan, ne redundarà molt gran benefici a tota la terra y's provehirà de remey als mals poguin causar.»

32. SERRA I VILARÓ, J., *ob. cit.*, pp. 332-333.

La relació del Consell és molt llarga i tots els assistents —39 en total— ho aproven, llevat de 7, dels que es dona el nom. Es decideix com s'ha de portar l'acusació i la tortura, l'empresonament i l'alimentació de les detingudes i com es pagaran les despeses o cost de la persecució.³³

Al costat d'aquests pocs testimonis que hem aplegat sobre la febre persecutòria de les bruixes, només en l'espai de quatre anys, tenim indicis que es va fer una repressió de bruixes a Moià, entorn el 25 de gener del 1619, que va obligar a expatriar-se a Igualada a la vídua Montserrat Serra, junt amb alguns familiars seus, per ésser tinguda per *bruixa* i *metzinera*, per bé que no se li va poder provar res; també se sap que el notari Joan Vinyes, conegut pels processos de Vic, havia fet processos i persecució de bruixes a les baronies d'Artés i Sallent, i cal suposar que se'n farien als altres llocs enumerats en fer la relació dels processos.

A la població de l'Esquirol, de la parròquia de Sta. Maria de Corcó, la repressió contra les bruixes va començar d'una manera més original. Copiem del procés n.º 5 la relació que va fer l'hostaler de l'Esquirol, Joan Reixach, el 7 de juliol del 1620:

«Et dixit haver sis mesos, poch mes o manco, que arribà en ma casa un home de camí per a sopar, y estant sopant ell me va dir que ere entrat en aquell hostel de allí baix, dient-ho del hostel de na Graneta, y quant som stat dalt he conegut que hy havia una bruixa, que quant la he vista mení som exit y'm som fet a la finestra y he vista aquella capella que sta aquí al costat de aquesta casa, y jo'ls he dit al dit hostel que tenia pràtiga a hont se vulla que arribàs y hagués capella anava a fer oratio antes de sopar, que jo no tenia remey d'estar dintre del dit hostel y axí men so vingut ab aqueixa escusa a casa vostra, y lo endemà matí que era diumenge ell s'en anà a la capella de Sanct Genís, suffraganea de la parochial de Corcó, y quan fonch tornat a casa ell me va dir que tota la Yglesia havia vista plena de bruxes, que jo'n he vistas sinch o sis; y dient si les coneixeria o be si les veye.»

¡Aquest va ésser l'origen de la persecució de les bruixes del Cabrerès! La simple declaració d'aquest enigmàtic personatge —¿qui sap si era el propi Tarragó o un èmul seu?—; en tot cas és evident que era un guillat o bé un irresponsable estafador que amb els seus escrúpols reals o fingits va

33. Arx. Not. Sant Celoni. Manual de 1621 s. j. Notícia facilitada, així com una fotocòpia del document, per Josep M.ª Pons Gurri, d'Areny de Mar.

moure als crèduls jurats del Cabrerès a perseguir i a encausar les bruixes que ell va senyalar, car continua la relació dient que en Joan Reixach va donar avís de tot això als jurats Miquel Caselles i Salvador Peray.

Continuem la trajectòria de l'inici de la persecució del Cabrerès resumint la relació que va fer en el procés en Miquel Caselles, un dels jurats del terme del Cabrerès; diu en substàncies que l'endemà, que era un dia del mes de gener del 1620, ell, el sotsbatlle del Cabrerès i l'home que coneixia les bruixes varen passejar-se pel lloc de l'Esquirol per tal d'identificar les bruixes, si bé ell es va excusar un xic al·legant que potser no les reconeixeria totes, car quan les va veure a l'església de Sant Genís anaven moltes abrigades «amb unes bandoles» o bufandes; no oblidem que era el mes de gener.

Les primeres que digué reconèixer foren la Margarida Parolera i la seva filla Angela Serra, i més tard va identificar com bruixes a Elisabet Fàbregues, dita la Farrera vella, a la muller d'en Templat i a na Graneta vella.

Quan hagué identificat la primera va dir als que l'acompanyaven:

«Aquella del mal del nas, dientho de la Parolera, poden pendre a la segura y ab aqueixa sabran les altres, y digué que la tinguessen presa sinch dies sola y al cap de sinch dies que la mirassen fregant ab un tovalló nou a les espallas y après ab un drap de llana que y hagués sendra dintre y que així veurien la senyal.»

Com pot suposar-se va denunciar a aquesta pobre dona perquè tenia un mal al nas, cosa que entra dintre el concepte general de que les bruixes eren persones estafetes. Més tard, interrogada en el judici, la Parolera va explicar que s'havia fet mal fortuitament al camp i què se li havia llagat.

Tornant al desventurat descobridor de bruixes, per a donar més fermances de que no mentia, va dir encara que:

«En lo entre tant lo tinguessen a ell ab una cadena al coll, pus li donassen a menjar y si no era veritat que'l penjassen per lo coll que ell los perdonava la vida, y'm digué a mi un poch mes secret que ahontsevulla que ell fos si ell volia no y cauria pedra; y lo dit home que jo no'l coneixia ni'l havia vist may, y ere home jove de bona estatura, de edat a vint y sinch a trenta anys, barba negra, y no digué com se deye, y nosaltres li donarem per sos treballs quatre reals.»

No costa gaire d'imaginar-se aquest home com un «pícaro» o un vividor de l'època, i que la màxima indulgència que se li podria concedir era la

d'ésser un fanàtic o illuminat, però que, per rebre diners i el que digué, sembla més aviat un vividor de mala fe.

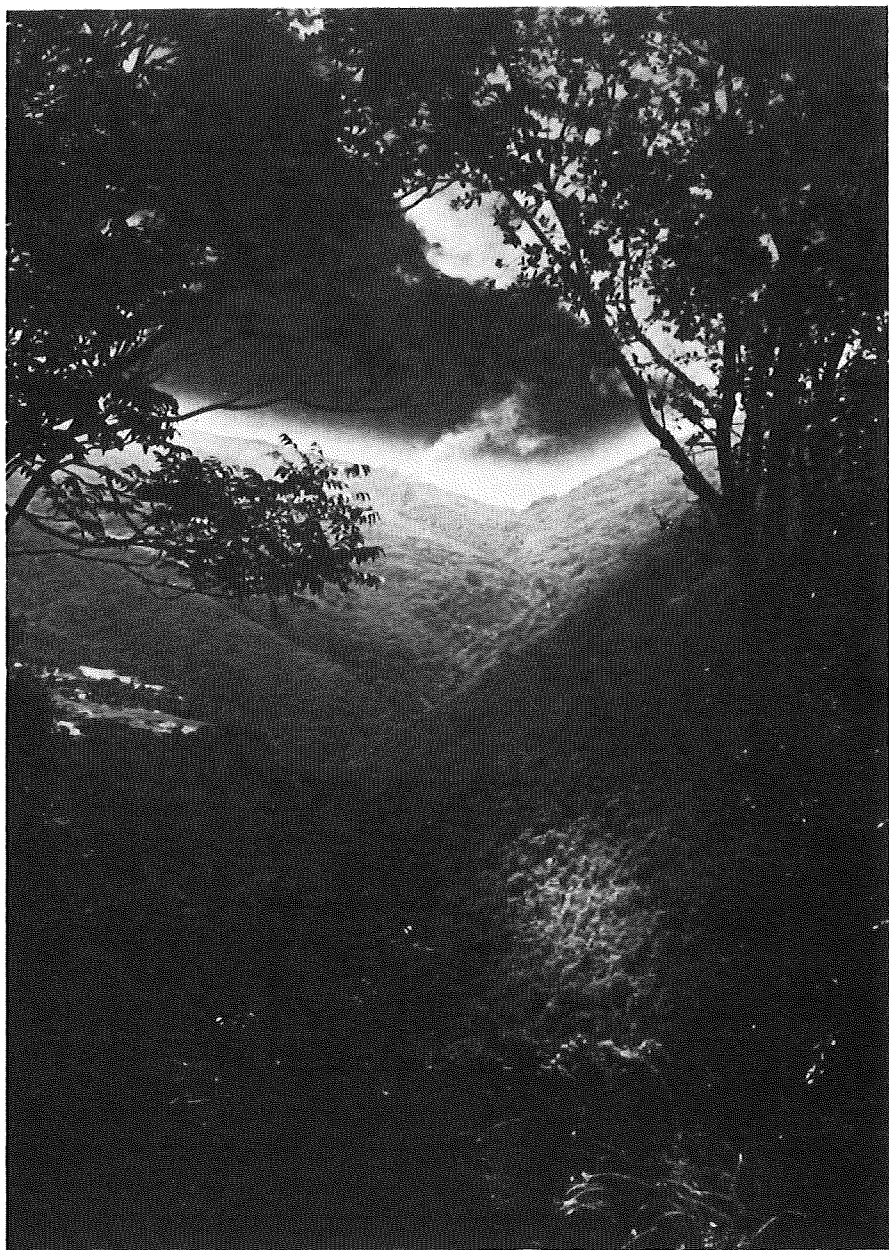
En molts casos —com hem vist en presentar els processos del bruixot Pere Torrent, de les Encies, o els de les bruixes de Seva i del Brull—, el procés i la persecució s'inicià perquè havien estat denunciats o acusats en els processos d'altres bruixes. Una de les tàctiques dels jutges i dels botxins era la de demanar, a l'hora de la tortura, els noms de tots aquells que havien participat amb els acusats en els actes de bruixeria i d'aquesta manera es feien llistes de bruixes que després eren jutjades i sovint condemnades, amb cap més base, com veurem en el cas de l'Elisabet Martina de Seva.

És el mateix procediment que feren servir els jurats d'Igualada amb la pobra Montserrat Serra, de Moià, que s'havia refugiat a Igualada, perquè a Moià se la titllava de *bruixa* i de *metzinera*, tot i que no se li va poder provar res. Assabentats d'això, els jurats d'Igualada la varen tancar a la presó, sense tenir res en contra d'ella, només per l'anomenada; el 24 de gener del 1619 varen escriure al notari Joan Vinyes de Vic, especialitzat per que hem vist en processos de bruixes, demanant-li que els informés tot seguit si en els processos fets per ell a Artés, Sallent i altres llocs de les baronies de la Mitra apareixia la Serra com a companya o còmplice de les bruixes allà condemnades.³⁴

Resulta obvi que aquest sistema era injust i es prestava a molts abusos, car les confessions arrancades pel turment, sobretot quan savien que després immediatament les penjarien, tenia molt poc valor. Per altra banda sabem que a vegades es feien acusacions falses per simple xerramaqueria dels acusats, com en el cas de l'Arnissa de l'Esquirol, o per antipaties, com en el cas del bruixot Pere Torrent, àlies Cufí. En el procés d'aquest es veu clarament com en Torrent, de bones a primeres, es creia que el procés era un simple tràmit i que el deixarien lliure i per això va explicar contalles poc serioses i va acusar a la lleugera molta gent, però més tard, posat en el torment, quan es va donar compte de la transcendència de les seves declaracions anteriors, va desmentir les acusacions que havia fet i va anomenar tota una sèrie de persones que les va dir:

«Jo les havia inculpades malament i per malícia, sense saber res de mal amb elles; i ara, per descàrrec de ma consciència, les desculpo i dic la veritat que no és res mal ab elles...»

34. SEGURA, J., *ob. cit.*, pp. 191-192.

Vista del Collformic, al Montseny, lloc preferit de les nostres bruixes per a celebrar les seves «juntres» o «akelarres». (Fot. J. M.ª Riubrogent.)

I encara sota requisició del jutge va aclarir:

«Ninguna persona m'aconsellà de destornar-me del que havia dit, sinó que pensí que, si m'en destornava no em turmentarien, ni em podrien fer res, sinó que em traurien de treballs. I, així, ara dic que tot lo que ab dita deposició que feu... era contra veritat, i que ho feia per persuadir-me que, destornant-me, no patiria... I dic que és mentida tot lo que ab dita deposició de 29 del mateix mes de juliol he deposat».³⁵

Cal pensar que no tothom tindria la valentia d'en Pere Torrent, ni la que demostrarà, com veurem més avall, l'Elisabet Martina, per bé que les onze tortures acabaren amb la seva resistència; l'Esperança Marigó, de Viladrau, solament a la vista del banc dels turments ja va confessar tot el que els jutges varen voler. En resum, que molts innocents serien inculpats i d'altra banda la credulitat dels jutges i les seves ganes de trobar bruixes a tot arreu els faria cometre moltes injustícies.

35. NOLASC DEL MOLAR, *ob. cit.*, p. 65.

VI. LES BRUIXERIES

Després de veure la gran quantitat de persones jutjades i condemnades, la por que tothom els tenia i el zel extraordinari desplegat per a extirpar-les de la societat, és lògic que hom senti interès per saber quins eren els delictes i els mals causats per aquestes «nefastes» i «terribles» bruixes.

—Els processos donen moltes notícies i deixen veure ben clar quin és el crim de la bruixeria, però les seves aportacions van barrejades amb fórmules de dret o amb deposicions de testimonis, és per aquesta causa que hem intentat d'introduir-hi un cert ordre per a presentar per capítols les acusacions de que se les feia objecte, junt amb les respostes de les acusades.

Les repeticions de certs delictes són constants i monòtones, és per això que hi em introduït una classificació, fent esment només dels més importants o que aporten notícies peculiars.

L'acusació principal, que constituïa la base del delicte de la bruixeria i que era el mòvil de totes les seves malifetes, era el pacte de les bruixes amb el dimoni. Un cop fet aquest i ingressada la bruixa en l'*art de la bruixeria*, el dimoni les marcava amb una senyal especial i les incitava a fer mal, en concret a matar criatures, a donar golls, a fer caure pedra i «neular» els fruits de la terra i a matar bestiar, que eren les principals calamitats que es podien abatre sobre una societat essencialment rural, com ho era la de principis de segle XVII a les nostres contrades.

Per això exposem el contingut de l'art de la bruixeria resumint-la en aquests capítols.

1. EL PACTE AMB EL DIMONI

No s'entenia el delicte de bruixeria si la bruixa no havia fet un pacte amb el dimoni. En tots els processos i interrogatoris és aquest el primer delicte que els jutges volen provar.

Com a casos concrets podem exposar la manera com l'Antònia Rosquellas de Viladrau, posada en el turment, va explicar el seu pacte amb el dimoni. Confessà ella:

Alguns quinze anys ha poch mes o manco que Maria Joaneta y Serrat me ensenyà lo art de Bruxa en un hort més avall de casa sua, y me digué que si volia ser bruixa que lo diable me amostraria tanta

cosa, y aquí matex me isqué lo dimoni com un home jove, molt mala cara, y dit dimoni me digué que si volia anar ab sa companya me donaria prou dinés y prou bé, y jo diguí que si que u faria, y lo dimoni me digué que renegàs de Déu y jo ho fiu y reneguí de Déu y la Verge Maria y dels Sants, y posí la ma en la sua pota y ab axó nos desaparegué dit dimoni.»

Fet aquest pacte la Rosquellas explica la seva primera assistència a un *junta* o *akelarre*, on tingué lloc un acte d'adoració del dimoni, seguit dels conseqüents balls i excessos sexuals:

«Al cap de pocs dies nos ne anarem untades dels ungüents que na Bacada portava a la volta de Montserrat, a una muntanyola, en companya de na Mas-romeua, na Riffana, na Pentinada, que han penjades per bruixas, y na Bacada y dita Maria Joaneta y jo, y quan foren en dita muntanyota nos aparegué lo Satanàs, tot peludot, y nosaltres totas adorarem a dit dimoni y li besarem lo detràs, que no sentirem gayre bona olor, y totas nos posarem a ballar, y dit dimoni tingué tractas carnals ab totas nosaltres...»

Narracions de *juntas* i cerimònies semblants les explica de trobades fetes prop Sant Segimon del Montseny, del Pla de l'Adrobau, a sobre la Castanya, d'Osor i Susqueda, del molí d'en Vidal de Sant Sadurní d'Osormort, de la bassa de la Llobera, prop Figarola de Seva, d'Aiguafreda, d'un turonet prop del mas Morera del Brull i de la Castanya. A tot arreu, diu, que es desplaçaven untades amb ungüents sobre els núvols. Diu que en l'aplec o *junta* fet prop Sant Segimon «feren caure lo diluvi en lo principi del ivern ha fet dos anys». Aquest diluvi no és altre que el gran aiguat que va caure els dies 2 i 3 de novembre del 1617, que tant mal va fer a la conca del Ter, emportant-se els ponts de pedra.³⁶

El pacte fet amb el dimoni de l'Esperança Marigó és gairebé exacte a l'anterior i no aporta gran cosa de nou. Ella mateixa va confessar que li va ensenyar «lo art de bruixa», set anys enrera, la Maria Joaneta, que ja havien penjat per bruixa. Era un dimarts. La Joaneta li demanà si volia ésser bruixa i un cop ella hagué donat el seu consentiment, se'ls va aparèixer tot seguit el dimoni:

36. Vegeu el nostre treball: *Els ponts del Ter a les Guillerries* a la rev. «Montaña», any XXII (1969), núms. 120-124, pp. 346-360.

«En forma de un gentil hom, y dit dimoni me digué que renegàs de Déu y de la Verge Maria, y així reneguí de Déu y de la Verge Maria y de tots los Sants, y lo dimoni me feu posar la mia ma sobre la sua y'm feu jurar de que'l serviria, y, fet haguí lo jurament, dit dimoni tingué tractes carnals ab totas duas per lo detràs, me feu mal, y'm posà per lo detràs una cosa freda, y tingut hagué dit dimoni tractes carnals ab nosaltres dit dimoni nos prengué per los ayres, nos aportà fins part dellà de Sant Segimon, en la parrochia de la Castanya, en un lloc que'n diuen lo Pla del Adobau.»

Allà explica que trobaren onze altres bruixes de Viladrau, de Seva i d'altres llocs, que el copista del procés silencia, i algunes que la pròpia Marigó diu que desconeixia. Un cop reunides allà:

«Nos aparegué lo dimoni en forma de un crestonet, tot peludot, y allí lo dimoni nos feu so ab un tamburinot y una flautota y totas ballarem, y ballat haguérem tingué tractes carnals ab totes nosaltres, totas lo anarem adorar y li besàrem lo detràs, encara que'm recorda quant li besí lo detràs sentí molt mala pudor, y adorat lo haguérem dit dimoni nos exortà molt que fessem mal y que fessem caure pedra, y lo dimoni me anomenava Juliana.»

Amb una repetició idèntica explica altres reunions amb el dimoni els mateixos llocs que la Rosquellas, amb una coincidència de detalls que suposa que una coneixia les confessions de l'altra o bé que realment les dues havien planejat el que dirien.

La Joana Vilar, de Vilalleons, explica només una reunió amb el dimoni a Puiglagulla, i diu que aquest es va aparèixer «en forma d'un cabró negre, ab una banya en lo front y altre detràs, y allí ella dita Vilara y les demés, lo adoraren».

D'una altra reunió o *junta* de bruixes, que tingué lloc per l'agost del 1616, en un serrat prop el castell del Brull i que descriu el procés n.º 1, es diu que s'hi trobaven la Joana Roura, de Taradell; la Montserrat Soler, àlies Flassada, de Seva; la Valentina Vinyas, del Brull, i altres bruixes no anomenades, i que el dimoni tocà també un flaviol i tamborí i que ballaren, després «les feu trossar y las cavalcà a totas per lo detràs y després lo adoraren, ajanolades al detràs, ab candelas ansesas de Sant Segimon».

En el procés n.º 4, sobretot en la part que fa referència al bruixot Pere Torrent, de les Encies, hi ha tota una sèrie pintoresca de detalls del pacte

d'en Pere Torrent —el pastor que havia domesticat un grup de llops— amb el dimoni, i també d'una *junta* o *akelarre* fet en ple cor de la comarca d'Osona, a les «palanques de Casserres», prop Roda de Ter. La primera entrevista amb el dimoni acabà també al Coll Sesviles, del Collsacabra, i per tant creiem oportú reproduir-lo.

Diu en Pere Torrent que el fet de la seva primera trobada amb el dimoni va ocórrer uns 15 o 16 anys entrera; per tant, quan ell tenia només una vintena d'anys. Aquest suposat bruixot ho descriu amb una tal infantilitat que meravella que el jutge, que era un doctor en drets, s'ho pogués creure. Segons va consignar-se en el seu procés quan el fet va ocórrer ell feia de porquerol al mas Serrat:

«I un dia, que no em recorda lo dia, jo estava molt apretat i rabiós del mal de queixal. I estant guardant en lo bosch me isqué lo dimoni en forma d'un moltó; i aquí mateix se tornà i feu com un home jove, vestit de burell negre, i me digué de que estava jo anujat. I jo li digué que tenia mal de queixal. I ell me digué: Si vols venir al mi a sonar (perque jo sabia de sonar tamborí i flauta), jo faré que no tindràs més mal de queixal. I, vist això, jo li diguí que hi aniria. I encontinent que haguí dit lo si, aquí mateix per los aires me aportà lo dimoni a Coll Sesviles, si bé jo, aleshores no sabia on m'era. I essent arribats allí, que era de bell, i en un emprompte diguí: "Jesús, Mare de Déu, on som jo?" I a la que anomenava "Jesús, Mare de Déu" lo dimoni fugia. I s'apartava de mi dient-me: "No digués això, que jo et compliré lo que t'he promès: però ara la mia gent no hi són per sonar, i ballar. Un altre dia, jo t'aniré a cercar per sonar".»

Continua aquesta relació explicant que el dimoni el va curar del mal de queixal i el va tornar al lloc on guardava els porcs. A continuació explica la trobada que féu amb altres bruixes i bruixots a les Palanques de Casserres, de Roda de Ter, on hi ha tota una llarga descripció de dimonis i d'un acte de culte al dimoni:

«...lo dimoni m'avisà per dits dies de Sta. Magdalena i l'endemà, de l'any 1617, i m'aportà en dit lloc per los aires. I, arribant allí, lo dimoni me feu sonar lo meu flaviol, que jo aportava; i lo monjo vell de Rupit sonava un tamborí, que ell aportava. I lo dimoni no vilia que sonàs sardanes, ni com sonen los músics per aci, sinó so tot arravatat, tant

com jo podia sonar ab lo fluvíol. I ab dit so ballaven les bruixes i bruixots i los dimonis qui eren alli presents ab dit aplec.

I eren alli presnent, ab dit aplec, jo i lo monjo vell de Rupit, qui feia de coc, i aparellava viandes i gran festa per menjar: i Na Puig de Rajols, i Marianna Trias de Susqueda, Sagimona Quer, Montserrat Quer, Na Aldina, Na Corbera, Madó Anna Rovira, dita la "llimoca", d'aquesta vila; i Na Vilara, Dona Vellar, de la Barroca, i Margarida Oliveras, dita la Reina, que està a Granollers de Rocacorba, i moltes altres bruixes i bruixots, que jo no coneixia, perque no eren de ma cormada i companyia.

I, allí, ballaren molt. I havia 8 dimonis, ço és, Satanàs, que es deia "lo vermell", i "en carrua" que és lo meu capità, i "en burbó" i "en poca-llàstima", los uns en forma de persona i los altres en forma de cabrons. I, en havent ballat i fet lo boig menjàrem de les viandes que lo Monjo vell havia aparellades, o mes verament, nos apareixia, que menjàvem; i no era res, sinó vent que ens embotia endins i ens remediava la gana de menjar. I, allí, adorarem tots, i jo també adorí, a Satanàs, a sos peus en lo dit gros de la mà; i reneuí de Déu i de la Verge Maria i de la Santíssima Trinitat; i prenc Satanàs per amo i senyor.

I, feta l'adoració i renegació, tingueren los dimonis tractes carnals ab les bruixes que eren alli. I jo també fiu apariències de tenir còpula carnal ab Na Frigola de la Barroca; perquè totes haviem de seguir i fer lo mateix que los dimonis, i nos persuadiren a tots que fessem mal...»

Com en altre lloc hem dit, en Torrent es retractarà més tard dels noms que ha anomenat com a assistents a aquesta i altres *jutes* i dirà que els va dir per malícia, també dirà que els noms que ha citat dels dimonis són noms dels llops que ell va domesticar. A desgrat de tot això els jutges s'empassaren les mentides del pobre Torrent i aquest fou penjat.

Finalment, amb referència al dimoni, trobem en el procés n.º 5, o de les bruixes del Cabrerès, que els testimonis Segimon Peray i Jaume Arcarons, que acompanyaven a Vic a la suposada bruixa Margarida Templat o Arnissa per a fer-li el primer interrogatori, digueren que mentre feien el camí cap a Vic va sortir del bosc una llebra, que, sense espantar-se de la gent, va posar-se davant de la somera que cavalcava l'Arnissa i va seguir-los un trocet de camí. Els que s'espantaren foren els acompanyants de la suposada bruixa que es varen creure que la llebra era el dimoni que venia a fer escolta a la seva adepta. Així ho declararen els dos testimonis el dia 27 d'octubre del 1620.

En el mateix procés hi ha les declaracions d'Anna Pons, una vídua de

Ribes de Fresser, de 36 anys, i d'en Lluís Mensa, un jove sastre de 18 anys, que es trobaven detinguts a la presó de Vic juntament amb la Margarida Templat, dita l'Arnissa. Ambdós varen declarar en el procés, el dia 2 de desembre del 1620, i la Pons digué que l'Arnissa li havia dit que ella tenia l'*art de bruixa*, i, digué també, que estant detinguda un dia l'Arnissa tingué un mal, i feia molts crits i es revolcava, i estant així vingué un gat per la llar o xemeneia de la presó i saltà sobre l'Arnissa; ell quan ho va veure digué Jesús i es va senyar, i tingué por que estigué malalt de l'esgarripança.

Per tots els testimonis, no hi ha cap dubte que tant la llebra com el gat o gata eren encarnacions o manifestacions del dimoni.

Segons el testimoniatge fet a la mateixa Arnissa, el dia següent que els anteriors testimonis, el mal que ella tenia no era més diabòlic, sinó *mal de mare*, perquè no la visitava el seu marit, i el gat roig no era altra cosa que un pobre gató manyac que corria per la presó.

Tot és un indicatiu més de la por al dimoni o demonimania que es patia en l'època.

2. LA MARCA DE LA BRUIXA

Els processos vigatans no donen gaires detalls sobre la marca de la bruixa, però si els suficients per a saber que ella es tenia en compte i que si no era una prova essencial de culpabilitat almenys que era una creença popular i que els acusadors cercaven aquesta senyal en les inculpades. Es deia que el dimoni marcava les bruixes i els bruixots amb una senyal en el seu cos, normalment a les espatlles, que es feia visible després de fregar-los amb aigua beneïda o per altres procediments. Es comprovava que era la marca del dimoni quan punxades en aquell lloc no es sentia el dolor.

El misteriós personatge que va desencadenar la persecució de les bruixes a l'Esquirol va donar aquesta recepta per descobrir la marca. Calia tenir a les presumptes bruixes tançades, soles, durant cinc dies, al cap d'aquests dies s'els devia fregar les espatlles amb un tovalló nou i després amb un drap de llana amb cendra a dintre; ell no parla d'aigua beneïda. Digué als jurats de l'Esquirol que trobarien «la marca com unas arpas, que les veurien com de aquí a allà».

De fet, malgrat no trobar-ne cap notícia en els tres primers processos, aquesta pràctica es feia servir a casa nostra, car quan la Templat o Arnissa, de l'Esquirol, fou portada a Vic, a casa de micer Serrat pel seu interrogatori, un testimoni diu «y allí miraren si tenia la senyal de bruixa y digueren que la una part estava llesta y a l'altra part així així».

La mateixa Templat, conversant al mas Puigdauret de l'Esquirol amb la noia Honesta Joana Balla sobre el tema de bruixes, li digué: «que si rentaven totes les dones y les mirassen trobarien quales serian (les bruixes); bé tindrian prou que fer que totes les mirassen», ja que, segons ella, la majoria de dones del poble de l'Esquirol eren bruixes. Aquest rentar i mirar equival evidentment a cercar la marca del diable.

Els primers processos, fets poc abans del 1618, segons el testimoni del procés n.º 6 —el resumit per Menéndez i Pelayo—, es feren cercant la marca de bruixa a les inculpades. Ho diu així aquest autor, posant el text entre cometes, senyal evident que traduïa el text de l'original català:

«Pocos años antes habían sido sentenciadas a muerte muchos brujos y brujas en Urgel, Segarra y otros puntos del Principado, todos los cuales habían sido conocidos por una señal que tenían en el hombro, con lo cual marcaba el demonio a sus secuaces.»³⁷

Hem exposat més amunt com en Tarragó i els que l'acompanyaven havien convertit aquest afer de buscar les marques de les bruixes en un espectacle o lamentable *strip-tease*, que va obligar al bisbe de Solsona a intervenir-hi i a empresonar-lo.

També ha quedat constància de que això es va practicar amb la suposada bruixa i metzinera, Montserrat Serra, que va fugir de Moià a Igualada. El 25 de gener del 1619 els concellers d'Igualada, davant la falta de proves en contra d'ella, decidiren desterrar-la de la vila, abans, però, per assegurar-se'n més, determinen:

«Que li sien altra vegada rentades les spalles ab aygua beneyta y qu'es vege si se li conexerà lo senyal que's diu tenen les bruxes; y si després de rentada no se li conexerà, atesa que ja es estada rentada una volta y no se li es conegut, que sie relaxada de la presó.»³⁸

En l'interrogatori del bruixot Pere Torrents de les Encies, se li va demanar:

«Si es recorda ell, testimoni deposant, quan lo dimoni li empremtà i posà la marca que diuen los acostuma de posar i en quina forma ho feu. Ell va respondre: "Jo mai me record que lo dimoni ni altre m'hage

37. MENÉNDEZ Y PELAYO, M., *ob. cit.*, p. 378.

38. SEGURA, J., *ob. cit.*, p. 191.

posada marca alguna, o si ho ha la'm posada de traïdor; que jo m'havia retingut ab ell que no m'havia d'assenyalar".»

La pràctica de buscar una senyal en el cos dels acusats, a part de prestar-se a tota mena d'abusos i manca de respecte, era una cosa molt gratuïta, qual-sevol tara de la pell, berruga o «desig» podia donar motiu a pendre-ho per marca del dimoni. Maria Aurèlia Capmany explica que el 1652 uns metges de Suïssa varen torturar amb exàmens i punxades d'agulles a una noia, nomenada Michelle Chaudron, a la que acabaren per trovar-li un blau, on, punxada, no va cridar, i això ja fou causa per assegurar la seva condemna.³⁹

3. ELS DELICTES

I entrant de ple en la descripció i enumeració dels delictes o crims dels que s'acusava a les bruixes, en trobem un resum en la sentència de culpabilitat contra la bruixa de Seva, Elisabet Martina, datada del 7 de juliol del 1620, que es troba al procés n.º 1:

«No ha dubtat Elisabet Martina, muller de Jaume Martí, brasser, de la dita parròchia de Seva, de usar del art de bruixa, associada ab moltras altras, que, induïdas per lo sperit maligna, han fet i perpetrats molts enormíssims delictes, sacrilegis i crims nefandos, matant diverses criaturas y donant golls y metzinas a moltras criaturas y altres animals, causant temporals, neulas per los fruits de la terra y cometent y causant grandíssims danys a la terra, en los quals es stada la dita Elisabet Martina, acusada per moltras cómplices y socias suas per lo que y altrament es digna de gran punitió y càstich...»

Aquest són els crims que trobem en tots els processos i relacions examinades i que es detallaran a continuació.

a) *Infanticidis*

Un dels crims dels que primer s'acusa a les bruixes és el de matar criatures. La majoria d'elles morïrien de mort natural, donada la gran mortalitat infantil de l'època, però no es descarta la possibilitat de que en alguns

39. CAPMANY, M. A., *ob. cit.*, pp. 123-124.

Visió típica d'un «akelarre» per Francesc Goya. Pintura titulada «Aquelarre» (v. 1794-1795), del Museu Lázaro Galdiano de Madrid

casos amb metzines o altres medis fessin morir criatures. Recordem el cas abans exposat de la *Napa* de Prats que fou morta el 1767 per haver-se provat que havia mort i mutilat una criatura de 4 anys per a fer els seus ungüents o metzines.

En el procés n.º 2, l'Antònia Rosquelles explica:

«Me recorda que alguns quatre anys fa que na Robina me digué un dia, a la Sagrera de Viladrau, que ella havia mort un minyó de Gaspar Vila de Viladrau, que li havia tret lo fetge per lo costat y que quan ho feu y eran na Bacada y na Joaneta... y també se jo molt bé que aquest any passat dita Maria Joaneta matà y bruxà lo minyó Guillem Llorell, y dita Bacada matà y bruxà lo minyó de Sagimon Vilarmau, que ditas Bacada y Joaneta no contaren, que ellas ho havian fet, y també dita Bacada matà un fill de Sagimon Marigó, que ella mateixa mo digué, y si las criaturas stan ben senyadas las bruxas no'ls poden fer mal...»

Valentina Vinyas del Brull va declarar, el dia 10 de maig del 1619, en el procés n.º 1:

«Que l'Elisabet Beneta, anomenada "la Bellesa de les aigües", la qual han penjada per bruxa en lo terme de Seva... he oït a dir que havia admatimat un fill seu propi, morts tosinos a la Morera del Brull y algun minyó, y que també havia mortas quinze o setze criatures en diferents llocs.»

La relació de la mort de criatures es repeteix en tots els processos, però sobre això hi hauria també molta fantasia i invenció. N'és una mostra el procés n.º 5, o de les bruixes del Cabrerès, que comença amb la investigació sobre una criatura de Montserrat Torrents, de l'Esquirol, que deien que havia nascut morta i que fou enterrada a l'hort de la casa pel seu marit. Havent-hi hagut contalles estranyes al poble sobre aquesta criatura es va desenterrar i al seu lloc trobaren una carabassa embolicada amb draps. La cosa, ni cal dir-ho, es va atribuir a l'art de la bruixeria i en particular a l'acció de la bruixa Margarida Portussa, àlies Parolera vella, que havia intervingut en el fet. Més tard, però, en un nou interrogatori, fet el 31 de juliol del 1620, es va aclarir el fet: la criatura que va néixer no era filla de Pere Torrents, el marit de la Montserrat, i com que aquest ho sabia, per

a calmar-lo, li feren creure que la criatura havia nascut morta i li donaren una carbassa, embolicada amb draps sangnoso, per a enterrar, mentre que la verdadera criatura, viva, fou abandonada prop d'una feixa del mas Arqueros del Esquirol, sense que se sabés que n'havia esdevingut o si algú l'havia recollit. És aquest un cas evident de que tot el que marxava del corrent o era misteriós, s'atribuïa a les bruixes.

En el procés n.º 6, o del Lluçanès, un testimoni va declarar també que les bruixes segrestaven i canviaven criatures, de manera, que quan un es pensava tenir fills propis, els tenia de la moreria o d'altres llocs.

Realitat o mentida, a les bruixes se les feia responsables de la mort de les criatures. Si en algun cas això pogués ésser cert, en centenars de casos seria una atribució gratuïta.

b) *Donar golls*

Les bruixes de Galícia o les «meigas» donaven mal d'ulls, ja que allà aquesta era una enfermetat més corrent, aquí, en canvi, les bruixes donaven golls. Aquesta enfermetat o inflamació i tumoració de la glàndula tiroide, que produïa un bony molt aparatós davant del coll, era deguda a certes deficiències de l'aigua i de l'alimentació. Era aquesta una malaltia congènita i endèmica d'algunes regions muntanyoses, en especial de les Guílleries, que avui dia quasi bé ha desaparegut del tot; encara, però, es veuen golls en persones de certa edat.

Les bruixes de Viladrau, lloc abans molt atacat per aquesta enfermetat, totes són acusades de donar golls, però els processos no donen cap detall sobre persones concretes, ni sobre la manera de fer-ho.

En el procés del Cabrerès, en canvi, s'acusa a la Templat o Arnissa d'haver donat un goll a la nena Anna Franca, de 10 anys, que se li va inflamar el coll un dia després d'haver vist a l'Arnissa. Sortosament li va desaparèixer alguns dies després.

En l'interrogatori de la Margarida Portussa, àlies Parolera vella, també del procés n.º 5, se li va demanar si ella donava golls. La Parolera va respondre a això amb una pregunta: «qui dona golls?».

En el procés publicat d'en Pere Torrent, aquest va declarar en l'interrogatori que se li va fer el dia 4 de juliol del 1619:

«Jo mai n'he donats, de golls, ni sé com se donen, ni ofegades criatures, ni mai bruxades; que, en res d'això, mai he entrevingut, perquè, quan lo dimoni me temptà de seguir-lo i adorar-lo, me reserví

que no volia apendre a donar golls ni matar criatures. I lo dimoni me digué que li estava bé i que, quan jo veuria que ell i les bruixes tindrien consell, que m'apartàs; i així, m'apartava. Cada vegada que tractaven de donar golls, lo dimoni se posava a la llengua algun ungüent; i les bruixes n'havien cada u una llenguada; i, així, jo mai no he donats golls, ni sé com se donen, ni ofegades, ni mortes criatures.»

c) *Fer caure pedra*

Aquesta sembla ésser la dedicació més especialitzada de les bruixes. Dintre d'una societat bàsicament rural, com ho era la d'inicis del segle XVII, la pedra era un greu flagell i tampoc aquesta calamitat podia ésser feta o provocada per ningú més que per les bruixes.

La finalitat de quasi totes les *junes* o *akelarres*, descrits pels processos, era de fer caure pedra. Seleccionem només alguns casos.

A la primera reunió de bruixes que assistí l'Antònia Rosquellas, el dimoni ja les exhortà:

«Que fessen caure pedra i axí dita Bacada se tragué dels ungüents que aportava y en una aigua que y ha allí (es tractava de la reunió feta prop el Montserrat) feren les serimònies ordinàries batent l'aigua y de la aigua se isqué una fumassa y poc després caygué pedra, que no fou molta cosa.»

Ella mateixa, en el procés n.º 2, explica que feren els conjurs per a fer caure pedra a una fonteta, sota les Agudes, prop Sant Marçal, en un lloc prop d'Amer, on feren caure algunes pedres com el puny, a Querós, a Susqueda, a Vilalleons, a Seva i a Aiguafreda. Diu també que la Joaneta:

«Algunes voltas abans que no caygués la pedra treya la aygua beneyta de la pica y ni possava de altre que no era beneyta y si rentava les mans.»

Aquests llargs desplaçaments d'un lloc a l'altre, per fer caure pedra, els podien fer gràcies al seu poder d'anar per sobre els núvols, un cop s'havien untat amb els seus misteriosos ungüents.

L'Esperança Marigó dóna relació de pedregades i *junes* idèntiques a les de la Rosquellas, amb la que solia anar junta. En les seves declaracions es

dóna la descripció detallada de la vegada que feren caure pedra en el torrent que devalla del Collformic, vers la parròquia de la Castanya, en el Montseny. Diu:

«Allí, en presència del dimoni, dita Bacada se tragué uns ungüents aportava y'n llensà dins de la aigua y totas les demés que erem allí ferem una creu de palla, que na Joaneta aportava dejús la axella, y las llensarem dins dita aigua, y totas, ab unas vergas, bateren dita aigua invocant lo dimoni, dient: "dimoni fes caure pedra"; y de dita aigua se alsà una fumassa a modo de un núvol, y poch après caigué molta pedra, que feu molt de mal a dita parroquia de la Castanya y llochs circumvehins y caiguda fou dita pedra nos ne tornàrem per los ayres, que devallàrem del núvol prop Sant Sagimon.»

La Joana Vilar, de Vilalleons, en el procés n.º 3, explica una reunió de bruixes per a fer caure pedra sobre la propietat d'Espinzella, de Viladrau. En la reunió, convocada sobre el Pla d'Espinzella, hi havien: Margarida Mateua, La Roura de Taradell i la Mariana, filla seva; la Fàbregues, que era una dona ja vella; la Vinyas del Brull, de la que es diu que era una dona petita, molt vella, que anava amb un drapot al cap; la Margarida Vilar, àlies Cotonica, de Taradell; la Margarida Guillemà, també de Taradell, i dues o tres més que no descriu per dir que no les coneixia. La causa era que la Cotonica de Taradell havia anat a demanar caritat a Espinzella i perquè no n'hi havien volgut fer, ara volia venjar-se. Diu la Vilar:

«Y així, totes les dalt prop nomenades, foren contentes de que si que y caygués pedra, y anàrem al Rieral que era devers mig die, y les dites Margaride Matheua y na Roura posaren dels ungüents que elles aportaven en l'aygua y totes las baterem ab vergas de sanguinyol, que ab aqueixas deya dita Margarida Matheua que la haviem de batre, y invocàrem lo dimoni y isqué un vapor y lo ayra se ennuvolà y poc après caygué tanta pedregada que se'n portà tots los blats de dit Spinsella y arribà a Sobrevia y altres parts circumvehines que feu molt mal.»

És curiós que aquesta relació ve corroborada pels hereus dels masos Espinzella i Sobrevia, l'Antoni Espinzella i Gabriel Sobrevia, que foren cridats a declarar a Vic, el dissabte 3 d'agost del 1619. Explicà l'hereu d'Espinzella que a darrers de maig de l'any passat, dues hores passat migdia, una gran pedregada li va aixafar tota la collita, i que la masovera del seu molí,

que es deia Eulàlia Blanca, havia vistes passar per allà dues dones, la Margarida Vilar, àlias la Cotonica, i la Margarida Guillemma, poc després de caure la pedra:

«y todas les an penjades en Taradell per bruxas, les quals deyan que venian riaral aval y també me digueren a casa mia que dematí eran passadas las ditas Vilara y Guillemma demanant almoyna».

El testimoni d'en Sobrevia és idèntic pel que fa a la pedregada a l'anterior, diu que el temporal venia de la banda de Vilalleons i Viladrau i que li va aixafar tot el blat i altres grans, la fruita i les glans.

La Valentina Vinyas fou interrogada pel jutge i procurador fiscal, el 10 de maig del 1619, sobre un aplec de bruixes que tingué lloc prop una petita bassa que es troba en un serrat proper al castell del Brull per a fer caure pedra. La descripció del cerimonial és el de sempre: la Joana Roura de Taradell es va treure els ungüents i va llençar unes creus dintre l'aigua i a continuació totes les presents varen batre o colpejar l'aigua amb unes vergues, l'única diferència està en que de l'aigua no es va aixecar cap núvol o fumerol, sinó

«que isqué un diabló petit tot negra en forma de un goiatot qui se'n anà ab lo cabró (el dimoni que presidia la junta) y tots dos desaparegueren y després casi encontinent se alsà un núvol y molt prest y hagué

trons y lamps, y caygué pedra en las parrochias del Brull y Seva y feu molt mal a Casademunt y al Prat del Brull».

Els processos exposen encara altres casos sense cap aportació especial. Constatem, però, que no tothom feia caure la pedra igualment, les bruixes de Susqueda i de Rupit, segons el testimoni d'en Pere Torrent, quan no tenien aigua per batre feien servir la pols de roques engrunades. Diu en Torrent que el bruixots i bruixes d'aquelles contrades feren caure pedra dos anys seguits a Sant Martí de Cantallops, una d'aquestes vegades ho feren des d'unes roques que hi ha sobre el mas Roure, de Sant Martí:

«Aquí, perquè no hi havia aigua per batre, la feien caure d'aquesta manera, ço és, que lo dimoni engrunava i polvoritzava engruna de roca; i, aquella pols, l'escampàvem per los aires, dient: "Pedra i neula, puja i devalla, amont i avall". I renegàvem i maleïem a Déu. I, ab això, s'alçaven i feien unes pavors i fums, a modo de nuvolada; i nos ne pujàvem ab lo dimoni per los aires, ocasionant gran dany.»

El mateix feren a Querós, dues vegades en un any, i a Susqueda, on «escamparen unes pols grogues, que no sé de què les fan, ni les componen». Diu en Torrent que també feren caure pedra a Sant Iscle, a Sant Aniol, a Osor, a Anglès, a Amer, a la Barroca, etc., o sigui, que no devien quedar collites senceres per tota la Guilleria ni voltants d'Hòstoles i d'Amer.

En el procés del Cabrerès el pagès i propietari Pere Miquel Bach, del Bac de Collsacabra, fa la següent relació, molt expressiva del sentiment o creences populars:

«La vigília de Sant Pere mes prop passat (1619) que era dia de diumenge, jo aní al mas Cos, que tinch a la paròchia de Corcó, per a veure quan mal havia fet la pedra que allí caygué lo die abans, que s'en aportà tot lo explet de moltes cases de la dita paròchia de Corcó, y parlant ab lo meu masover, que's diu Vilamala, y altres li diuen Vermell de sobre nom, entre moltes altres coses me digué que havia trobada una pedra molt grossa, de las que caygueren dit dissabte, que y havia un cabell de un palm de llarch, y jo li diguí podria ésser que fos alguna bruxeria que jo'n tinch suspita, y també me digué que aquexa era sa opinió.»

De l'extracte del procés del Lluçanès només podem treure'n que les bruixes de per allà utilitzaven grana de falguera per fer caure pedra i «neular» els fruits de la terra.

La creença de que dintre les pedres de les pedregades hi ha un cabell de bruixa s'ha retransmès fins als nostres dies; també ens diuen els diccionaris que a la calamarsa o pedra petita se li diu *bruixó*, en record, sens dubte, de l'associació de les pedregades amb l'art de la bruixeria.

d) *Neular els fruits i matar el bestiar*

Una altra de les calamitats de la gent pagesa consisteix en les malures de les collites o fruits i en les pestes del bestiar, d'això també, com és lògic, se'n inculpava a les bruixes.

El verb *neular* i el substantivat *neula* equivalen a *perdre* i a *pèrdua* dels fruits, de les collites de les pastures per secades, rovell, pungó o qualsevol altra malura.

Les bruixes en els processos també es fan solidàries d'aquests mals. Així l'Antònia Rosquellas, diu en la seva confessió del 1620:

«Altra volta anàrem a la volta de Collformich, que haurà alguns sis anys poch mes o manco, per enmatzinar las erbas, y en dit aplec nos trobàrem na Bacada, na Joaneta, na Pentinada, Na Rifana y dues mes (no nomenades), y allí dita Bacada ab los ungüents que aportava los espargí per las erbas per enmatzinar-las.»

Una altra vegada, diu la mateixa Rosquellas:

«Anàrem a Osor pels aires y allí trobàrem lo dimoni y lo adoràrem y tingué tractas carnals ab nosaltres y dita Bacada se tragué dels angüents y los spargí destrampats ab aygua per los ayres per neular los glans.»

L'Esperança Marigó explica també aquest mateix fet dient que es reuniren totes les bruixes, onze en total, prop el mas Joan d'Espinelves:

«Y allí totas nos untàrem de uns ungüents que dita Bacada aportava, y untades nos ne anàrem ab un núvol per los ayres fins a Osor y allí en una serra dita Bacada spargia per los arbres dels ungüents per neular los aglans, y fet haguérem dita neula, per los ayres, totas juntas nos ne anàrem fins a la parròquia de Querós.»

També explica la Marigó que tornant d'Aiguafreda de fer caure pedra:

«Dita Bacada donà metzinas en un bou que i havia allí en un prat que pasturava y totes nos ne tornàrem per los ayres que devallàrem dels núvols prop de Valldoriola de Seva.»

La Bellesa de les Aigües del Brull, que ja havien penjat el 1619, fou acusada d'haver mort porcs de la Morera. Llegim igualment en un procés vigatà contra en Serrallonga que el 1624 va donar un dobló a Gaspar Noguera, de Viladrau, per matar a la Margarida Suy, perquè «li havia morts dotze tocinos al corral de Serrallonga, dient que els hi havia bruixats».⁴⁰

* * *

Aquestes són les principals calamitats atribuïdes a les bruixes, si bé encara podríem extreure altres detalls secundaris dels processos. Posades al torment les bruixes i bruixots eren capaços de reconèixer-se autors de qualssevol barbaritats.

40. SENA, F., *Figures de bandolers de principis del segle XVII a la Vegueria de Vich* a AUSA, vol. VI (1961-1963), p. 334.

VII. TORTURES I MORT DE LES BRUIXES

La fi normal de les bruixes, un cop provada llur culpabilitat, era la tortura, per a fer-les declarar els noms dels seus còmplices o altres participants en els actes de bruixeria, i la mort a la forca. En tota l'època que estem estudiant no hem trobat cap indici de que les nostres bruixes fossin cremades o mortes altrament que en la forca, com els delinqüents comuns. Al país basc, a Logroño i a altres llocs de la corona castellana, les bruixes eren cremades perquè allà actuava la Inquisició, aquí, en canvi, eren les justícies particulars les que duïen a terme la persecució; en cap procés hi hem vist l'actuació d'un inquisidor ni tant sols la d'un jerarca eclesiàstic o de cap capellà.

No totes les processades o detingudes eren ajusticiades, hem presentat ja el cas de la Montserrat Serra, de Moià, desterrada del seu poble per pròpia voluntat i d'Igualada per força, però no condemnada, i també sembla que fou alliberada la jove Margarida Font, de 28 anys, habitant al Brull, detinguda per inculpació de bruixa, el dia de l'Ascensió del 1619, segons consta en el procés n.º 1.

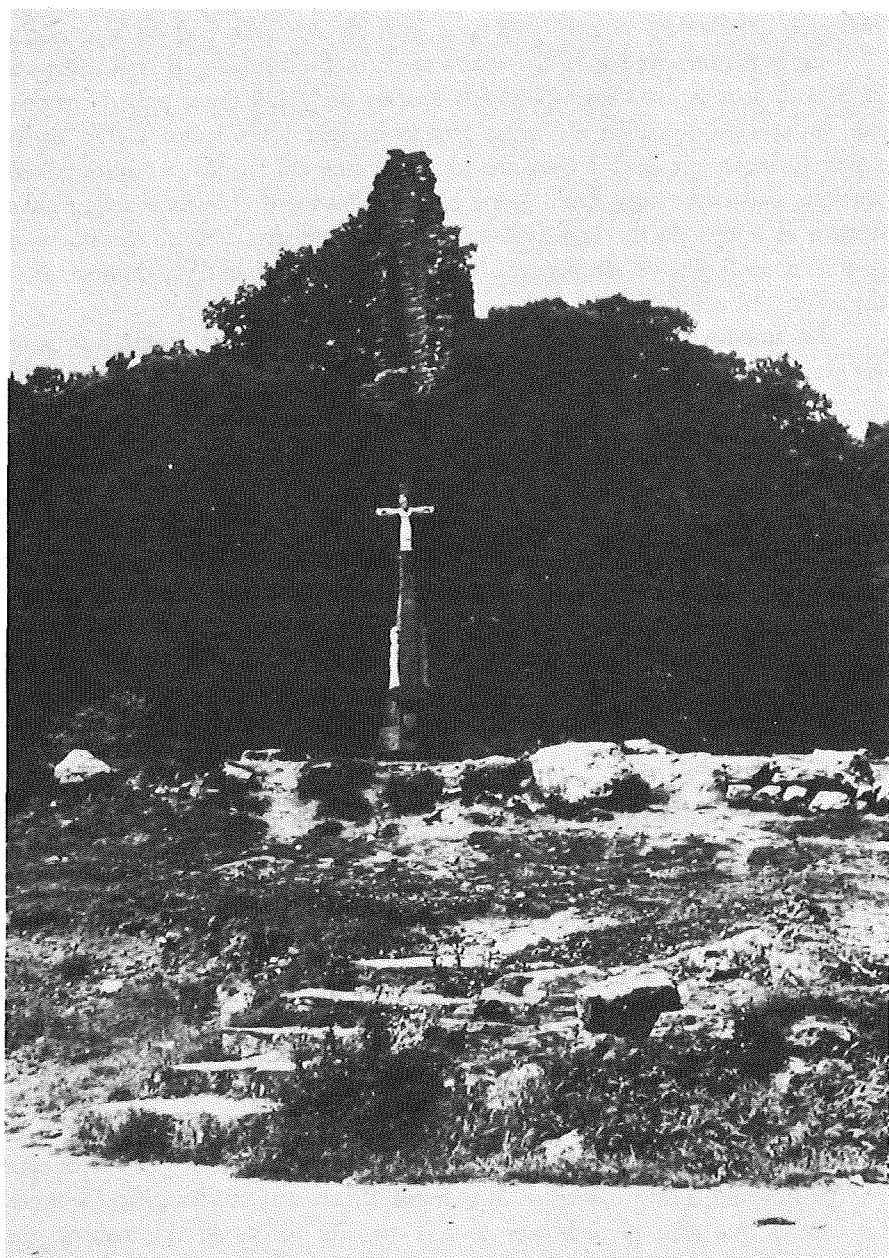
La tortura era aleshores un mitjà legal per a obtenir confessions o per a saber si es deïa la veritat, car no sols són torturats els acusats, sinó que ho són fins i tot alguns testimonis, com es veurà tot seguit.

En la reunió dels prohoms de Gualba, abans detallada, s'indica la tortura com a mitjà normal per a descobrir les culpables; a Bagà varen declarar, sota tortura, a favor de la Catarina Molins, àlies Comay, acusada de bruixa, en Bernat Jover i la Margarida Graner, àlies Taxona, en canvi la Comay es va escapar del turment, primer al·legant que estava prenyada i més tard per haver presentat, el 21 de novembre del 1621, un recurs al Senyor de Bagà, demanat que no se la torturés;⁴¹ la bruixa de Calders, Joana, de 55 anys d'edat, vídua de Matias Oller, que va ésser torturada a Calders, fou portada l'endemà a Manresa, on sota amenaça «de turment excessiu», en cas de que no digués la veritat, va acusar de bruixa a la muller del batlle de Calders, dient que havia participat amb ella en les pedregades del serrat de Sant Salvador, del serrat de la Guàrdia i del serrat de Rubió, sobre Monistrol de Calders, i que havia prestat obediència al dimoni com totes.⁴²

Els sistemes de turment emprats a Vic, segons els quatre actes de tor-

41. SERRA I VILARÓ, J., *ob. cit.*, pp. 331-334.

42. SARRET I ARBÓS, J., *ob. cit.*, p. 120.

La moderna creu de terme de la parròquia de Sant Martí del Brull, al peu del malmès castell del Brull, evoca el lloc on es celebrà una «junta» de bruixes amb el dimoni, descrita amb tot detall pels nostres processos. (Fot. J. M.ª Riubrogent.)

tura que detallen els nostres processos, són els del banc i el de la corriola.

En la tortura del banc l'acusat era ajagut sobre un banc, de boca terrosa, amb els braços girats a les espatlles i separats per mitjà d'uns pals o bastons, que estiraven i torçaven els braços, quan es feia força sobre d'ells. En el segon turment, considerat com més dur, l'acusat era suspès per mitjà d'una corriola, pels braços que tenia girats també a l'esquena. L'estona del turment durava el temps de dir una avemària o un parenostre, i si el reu no volia confessar se li lligava als peus un pes de mig quintar o d'un quintar, és a dir, d'uns 42 o 84 quilos.

En ambdós turments l'acusat o acusada era despullat i cobert només en les parts vergonyoses. S'havia de tenir de ritual pa, vi i llum a l'estança del turment, o potser per a fer delir més a l'acusat o per a reconfortar-lo quan es decidia a confessar, i solia practicar-se la tortura davant un o dos metges o cirurgians.

L'acte de tortura de la vídua Joana Vilar, de Vilalleons, penjada el mateix dia o l'endemà a les Davallades de Vic, va tenir lloc el divendres, 31 de maig del 1619, i l'explica així el procés n.º 3:

«Essent personalment constituït lo magnífich Sor. Joan Andreu Pérez, sots veguer y sotsbatlle, y regint la vegueria y ballia de Vich y Osona per la real magestat, per carentia de Veguer y balle de aquelles, una juntament ab lo magnífich Raphael Joan Serrat de Nespla, en drets doctor, en Vich populat, jutge y assessor ordinari de les Corts reals de Vich y Osona, per la mateixa Real Magestat, Joan Menalt, procurador fischal, y Gaspar Sellers, chirurgia, ciutadans de Vich, juntament ab mi Antoni Joan Marfà, per autoritat real notari públich ciutadà de Vich y scrivà de les Corts reals de Vich y Osona, y los missatgés de les dites Corts del dit Veguer a fi y effecte de fer la tortura en la persona de Joana Vilara; vídua dexada de Vicens Vilar, quondam, brasser de la parròchia de Vilalleons, la qual, de manament de dit Senyor sots veguer y regent la vegeria, fonch manat al escarceller fos aportada y asseguda en un banch en lo porxo o terrat de dita presó, dins y en la cambra dita dels torments. En lo qual lloch y havie pa, vi y llum y altres coses necessàries a obs de dita tortura, y així fonch exortada per dit Sneyor Sotsveguer d'esta manera: "Vos Joana Vilara sou condempnada a mort, so es que siau penjada per lo coll en alta forca, de tal manera que naturalment muyrau y la ànima se us separe del cos, y ara del supplici que siau atormentada perquè digau la veritat del que us demanen...", y per quan se tem que dita Joana Vilara no tingue algun malefici en

los cabells y part de son cos, es estat manat fer raure tots els cabells de son cos, y, ben rasa, es estada exortada que diga la veritat y que no vulga ser tormentada, y que diga qui eren los còmplices en dits casos y qui le y ha mostrat. *Et dixit*: “Senyor, Mare de Déu, jo no y se res”; y encontinent, de manament de dit Senyor sotsveguer y regent de consell, de son magnífich assessor ordinari, fonch manada posar en lo torment del banch y manat que fos lligada, y fonch exortada que digués la veritat de manera que no volgué ser tormentada; y dita Vilara digué: “Jesús, tots tems siau amb mí, per amor de Déu sie, etc...”. E après lo mateix die, tocases les sinch horas de la tarda del mateix die de divendres, en les càrcers reals de la present ciutat, en la cambra dels turmens per la qual hora ere estada prorrogada la present tortura...»

Continua la narració del procés dient que la Joana Vilar ara es va demostrar disposta a dir-ho tot, i sense necessitat de nova tortura digué:

«Jo diré la veritat molt bé de tot perquè'm som regoneguda del error en que estava y dels enganys y promeses vàries, y aísí vull descarregar molt bé ma consciència y dic per descàrrech...»

Tot l'essencial de la seva confessió, referent sobretot a dues *junes* de bruixes a Puiglagulla i a Espinzella ho hem extractat en el capítol anterior.

De semblant manera fou torturada l'Antònia Rosquellas, a Taradell, el 7 de maig del 1620, i anava a ésser-ho, a Viladrau, l'Esperança Marigó, el 12 de juny del mateix any.

Les dues tortures es feren davant del tribunal que jutjava les bruixes de Viladrau, compost pel governador de les Baronies, Antoni Vila i de Savassona, pel jutge, Francesc de Berguedà, pel procurador fiscal, Baltasar Pla, pel notari Jacint Soler, pel missatge o nunci Joan Font i pel cirurgià de Vic, Gaspar Cellers. Llegim en el procés n.º 2 que l'Antònia Rosquellas:

«De manament de dit Senyor governador fou manada aportar en la dita casa de Barthomeu Colomer, perayre de dita Vila, y en la sala de dita casa en lo qual lloch staven aparellats los torments necessaris per exequitar dita tortura, ahont y havia pa, vi y llum, y posada dita Antònia Rosquellas, assentada en lo banch dels torments, tota nua, sols ab uns panyos de tela, fonch per dit magnífich Senyor assessor exposat a la dita Rosquellas lo següent: “Antònia Rosquellas ja saps que stas

condempnada a tortura perquè digas la veritat...”, y per quant dita Antònia Rosquellas no volgué dir la veritat fonch manada abocar en lo banch y lligada fonch manat als ministres de la tortura tirassen la corda, y dita Rosquellas respongué: “Senyor, yo us ho diré tot, Senyor, alguns quinze anys...”»

La tortura de la Marigó és preparada i descrita amb un formulari idèntic. S'havia de fer a la casa d'en Segimon Ferrer, situada al poble o sagrera de Viladrau, però quan anaven a despullar-la per posar-la al banc del turment va dir: «Senyors, no tenen perquè despullarme y atormentarme que yo diré la veritat del que sabré». I va fer tot seguit una llarga declaració.

En contrast amb facilitat en declarar, la covardia o com es vulgui titllar l'actitud de la Marigó, hi ha la relació força esgarrifosa de la tortura feta a les presons de Vic, el 28 de juliol del 1620, de l'Elisabet Martí, de la sagrera de Seva, una vídua de més de 70 anys, d'una fortalesa extraordinària.

Per bé que llarg i amb algunes repeticions, transcrivim íntegrament la seva relació, extreta del procés n.º 1:

«Essent personalment constituït lo honorable Antic Garau, balla del castell de Sant Martí del Brull y terme de Seva, per lo Ilustre Senyor Fra Don Andreu de Sanct Hieronym, bisbe de Vich y del consell de sa magestat, Senyor del dit terme, juntament ab lo spectable Senyor Don Francesch de Moncada, compta de Cabrera y Bas, com de dita judisdicció se portia litte y causa en la real audientia, y durant lo segrest, y lo Magnífich Senyor Rafel Joan Serrat de Nespla, en drets doctor, en Vich populat jutge y assessor seu ordinari, y Joan Manalt, parayra, ciutedà de Vich, procurador fiscal de ditas baronias, ab mi Honofra Homs, notari públich, ciutedà de Vich, scrivà de dita causa, y lo Magnífich Francesch Martinas, doctor en medicina, y moss. Joan Paupera, chirugià, ciutedans de Vich, y los misatgés de dita Cort per effecte de exequutar la tortura de la persona de Elizabet Martina, muller de Jauma Martí, braser de la sagrera de Seva, la qual, de manament de dit honorable balle, fonch manada aportar y traure, la qual aportada en la cambra de ont stan gornits los torments necessaris para exequutar dita tortura, ahont hi havia pa, vi y llum, y posada dita Elisabeth Martina assentada en lo banch dels torments, tota nua, sols ab uns panyos de tela, fonch per dit Magnífich assessor exposat a la dita Martina lo següent: “Elisabeth Martinas ja saps que stas condemnada a mort y antes de morir ets condemnada a torments en cap dels socios los quals ets

tinguts en ta companya, diga's la veritat qui són que per ells no vullas que les carns tevas sian maltractadas, diga's qui y havia en ta companya quan eras a la bassa de Lloberas, prop la casa Figarollas quant vos untaren ab los unguents que aportavant. Bacada y fayrau los conieurs, juntament ab lo dimoni". Y encontinent digué: "Jo no y sé res". Y encontinent fonch manat als ministres que la abocassen en lo banch y que la ligassen, y encontinent fonch posada en dit banch; abocada y ligada en dit banch fonch exortada per dit assessor: "Mira Martina, diga's quans anys hi a que ets bruxa, diga's la veritat de tot", y ella responent: "Jo no so bruxa, ni se res en ditas cosas". Y vist que no volia dir res fonch manat als ministres que tirassen, y tirant digué: "Senyor ja u diré, deslligau-me que o u diré"; y sempre dit jutja dient: "Digues o, qui to a amostrat". "Senyor na Sobravia tres anys ha", y antes de deslligar-la dit jutge li digué: "Digues-ho tot". "Senyor trayeu me de si, que jo u diré." Y així fonch treta del torment, y asentada en lo banch fonch exortada per dit senyor assessor: "Digas la veritat qui t'o ha amostrat y ab qui as fet malefícis". Dix: "Senyor en Sobravia me vingué a cercar per ammortegar una criatura y lasoras posaram en una montanya y lasoras mo amostrà". — "Senyor, no ningú".» Y encontinent fonch manat als ministres que la tornasen al banch y lligada fonch manat als ministres que tirassen la corda, y ella sempre cridant: "Per amor de Déu, dexau-me que jo u diré tot". "Digues, quan a que ets bruxa, diguas." "Jo no u sé ni'n se ninguna." Dient: "Ay, ay, per amor de Déu sia, ja vos ho e dit, trayeu-me de si que ja u diré". Y encontinent fonch deslligada y asentada en dit banch del torment, y sempre exortant-la dit jutge: "Digues la veritat, no vullas ser tormentada, digas-ho". "Senyor, no y sé res, què diré, ay, ay?" Y vist que no volia dir res, fonch manat als ministres que tirassan, y tirant sempre, dit jutge anant-la exortant, y ella dient: "No y sé res, deslligau-me a u diré". Y dit jutga manant: "Tirau la corda", y ella dien: "Mare de Déu, aiudau-me, mare de Déu, mare de Déu aiudau-me, ay, per amor de Déu sia". Y així fonch manat als ministres que la deslligassen y fonch deslligada y treta del banch dels torments.»

Continua el text en llatí, que traduïm:

«I a continuació dit batlle, amb consentiment de dit assessor seu, va prorrogar la continuació d'altres actes de tortura fins a l'hora quarta després del migdia. I el mateix dia el batlle, juntament amb el seu

assessor, va continuar la tortura d'aquesta manera (segueix el text en català): "Mirau Elisabet Martina, vayau si voleu dir la veritat; quant ha que sou bruxa? Digau ho no vullau que vostras carns sian maltractades". Y vist que no volia dir res fonch manat als ministres que la lligassan, y lligada, antes de tirar la corda per puïar la primera volta *a la corriola*, digué: "Senyor, las de Viladrau eran ab mi". "Quinas, digas?" "O, Senyor, jo no u sé. Mare de Déu, ayudeu-me, ay, may en tota ma vida y som anada. O Senyor de tot lo món, voleu que jo em damni, may en tots los nats dies de ma vida he sabut res." Y encontinent vist que no volia dir res fonch manat als ministres que tirassen; baxada y asentada en lo banch de dita tortura y exortada per dit jutge sempre: "Digues, qui són?" "Senyor, las de Viladrau, trenta anys ha que som bruxa, y na Stranya de Viladrau mo amostrà en un bosch del Farrer de Viladrau." Y anant la exortant dit Senyor jutge que u digués, digué: "No y sé més" y així fonch manat als ministres que tirassan la corda, que la pugassan, y encontinent fonch puïada al segon torment de la corriolla, y ella sempre cridant: "Ay, que voleu que diga, Mare de Déu, aiudau me, Senyor siau ab mi, ay, que'm moro devalau-me que jo u diré", y així fonch abaxada y asantada en lo banch dels torments, exortant la dit jutge: "Digues que't feu lo dimoni al bosch del Farrer y quant foreu a la bassa de Llobera que fayeu". "Ay, Senyor, jo no u sé, ni sé res de axò, sinó que en lo bosch de Farrer juntament ab dita Stranya, na Maria Puig, muller de Juan Puig de Viladrau, Speransa Marigona, las oras donzella, també de Viladrau, y també Maria Juaneta, que totas las han panjadas, y ni havia de altres pero jo no las conexia"; y vist y conegut que no volia dir res de la veritat y los negosis que avian fet, fonch manat als ministres que tirassan la corda y que la puïasan al tercer torment de la corriola, y fonch puïada y sempre cridant: "Mare de Déu, ja u diré, devalau-me", y axí fonch manat la baxassan y posada y asentada en lo banch fonch exortada per dit jutge: "Mira, diguas, quinas donas o homens an usat del art de bruxa ab tu? Digas o tot no vullas ser tornada al torment"; y digué: "Senyor, jo u diré de sinch o sis que'n sé jo no sé quan temps fa, ara perquè a mi no'm recorda, sinó que'ns juntaram al castell del Brull y allí viu Maria Clavella, muller de Pera Clavell de Seva, la gavatxona, qui stà a la casa d'en Domenyo, prop la iglesia del Brull, y també y era na Rovira de Ayguas partidas, na Vinyas, que l'an peniada per bruxa, y na Flasada y jo també, juntades que forem, no sé lo que fayerem, ni sé quem diga. Mare de Déu que voleu que diga?" Y vist que no u volia dir fonch manat als ministres

que la lligassan y que li posassan lo mix quintar al peu, y lligada fonch manat que tirassan, sempre exortant la dit jutge y ella dient: "Senyor de tot lo món, Mara de Déu aiudau-me, jo som morta, Mare de Déu, jo som morta, devallau-me, Mare de Déu de Montserrat, aiudau-me, que voleu que diga, que ya u he dit tot, desligau-me, que maleyt sia al cos qui y sap res pus, que voleu que diga?". Y fonch baxada y asentada en lo dit banch, fonch molt exortada per dit senyor jutge que u digués. Digué: "Ya u tinch dit". Y vist axó fonch manat als ministres que tirassen la corda y tirant dient ella: "Jo no sé que'm diga, aiagau-me. Ay, Senyor de tot lo món, ja u he dit tot"; y vist que avia un paternoster que stava en dit torment fonch manat als ministres que la baxassan y baxada y asentada en lo dit banch dels torments fonch exortada per dit senyor jutge: "Diguas en quinas paròchias y ha bruxas, anomena-las totas y digues lo que fayeras al castell del Brull". "Ya u he dit no y sé res més", y vist que no volia dir res fonch manat als ministres que tirassen la corda del terser torment ab lo mix quintar, y sempre exortant la dit jutge: "Ya u he dit, Senyor, y ja u he dit, Senyor, ay, ay, ay, Senyor, Mare de Déu, Mare de Déu aiudaume". "Digues quinas viudas hi havia a la basa de Llobera?" "Ay, ay, ay", y baxada no volgué dir res y axí fonch manat als ministres que tirassan la corda ab lo pes de un quintà, y tirant, sempre dit jutge la exortava, y ella responent: "No y sé res, per amor de Déu sia, ay, ay, ay, Jesús, devalau-me, jo u diré". Y vist que no volie dir res y que y havia stat per spay de una avemaria fonch baxada, y baxada digué: "Mare de Déu aiudaume, que voleu que digue, no y sé res". Y vist axó per dit senyor assessor fonch molt exortada y manat als ministres que tirassen la corda y tirant sempre deya: "Què voleu que diga? Jesús siau ab mi, deslligau-me", y axí vist que no volia dir res fonch ma nat als ministres que la deslligassan de tot y que stigués soltada y desligada y asentada en lo banch dit senyor jutge la exortava: "Qui eran los quatre, qui eran ab tu a la dita font de Llobera?". "Yo no u sé, bé és veritat que lo dimoni me portà a Ayguafreda".»

Aquí, s'interromp sobtadament l'interrogatori i la tortura, queda més de mig full en blanc i al darrera hi ha només la signatura de «Yo Joan Pau Pere, cirugià, fermo la present deposició feta per Elisabet Martina per no saber ella de escriurer». Es cansaren els botxins de tormentar-la? Es va desmaiar?

Certament que aquestes planes són antològiques en la història de la tortura: una vella de més de setanta anys, que aguanta onze turments —el

notari els va comptant i numerant al marge del procés—, tres al banc i vuit de la corriola, i els darrers amb pesos de mig quintar i d'un quintar als peus. Un no sap més si admirar-se de la fortalesa de la pobra Elisabet Martí o de la barbàrie i crueltat de l'època.

Molt menys va aguantar el jove bruixot, de 36 anys, Pere Torrent, àlies Cufí, de la vall d'Hòstoles, que posat també en el turment de la corriola va claudicar al tercer intent; al segon intent va exclamar:

«Mare de Déu del Roser, ajudau-me! Ai, ai, ai! Jo em mor, la post dels pits se trenca, jo no hi sé res.»

Aquest símptoma de trencar-se la «post dels pits» devia ésser el que devia produir el turment de la corriola, que l'Elisabet Martí va suportar 8 vegades.

La tortura, ja ho hem dit, tant si es feia com a instància prèvia o bé abans de l'execució era el mitjà que fornía més informació als jutges, però cal dubtar molt d'un es confessions arrancades amb tanta violència, sobretot quan els tórturats sabien que igualment els havien de penjar. En el cas de l'Elisabet Martí es veu clara la seva repugnància a revelar noms, els pocs que dona són quasi tots de bruixes ja executades, i invoca contra els jutges la seva consciència: ella no es vol condemnar delatant innocents.

Les nostres bruixes, ja s'ha especificat, eren penjades, i la sentència de mort acostuma a ésser redactada en llatí. Entre la intimació de la sentència i l'execució no hi solia mediar gaire, a vegades només hores o el temps de fer la tortura, com en el cas de la Joana Vilar, de Vilalleons, o d'en Pere Torrent, de les Encies; en canvi la sentència de mort de l'Antònia Rosquellas i de les seves companyes fou donada el 29 d'abril del 1620, i la tortura i l'execució va diferir-se fins el 27 de maig, i la sentència d'Esperança Marigó es va donar el 3 de juny, i la tortura i execució el 12 del mateix mes; la d'Elisabet Martí sembla que fou el 2 de juliol i el 28 de juliol, respectivament.

Les sentències acostumaven a recollir l'essencial de l'acusació i indiquen el sistema de mort. Traduïm, com a model, la d'Elisabet Martina o Martí:

«Que el Senyor dirigeixi les meves paraules i sentències...»

«Antic Grau de Viladrover, batlle de la jurisdicció del mer imperi en el Castell del Brull, del terme de Seva i bisbat de Vic, per l'Illm. Don Andreu de Sant Jeroni, per la gràcia de Déu i de la Seu Apostòlica bisbe de Vic i Conseller Reial i pel molt respectable Don Francesc de

Montcada, comte d'Osona, vescomte dels vescomtats de Cabrera i de Bas i d'Illa, durant el plet que sobre dit mer imperi hi ha entre ells en l'Audiència Real del Principat de Catalunya i mentre tant el té segrestat el rei. Vista tota la present perquisició feta i fulminada pel procurador fiscal de dita Cúria contra Elisabet Martina, muller de Jaume Martí, bracer de la parròquia de Sta. Maria de Seva, del bisbat de Vic, denunciada i inculpada de bruixa (el text llatí diu els mots de *lamia*, *strigae sive bruxa*), i que cert dia del mes d'agost de 1617, per ordre i persuasió del diable, que és enemic de tot el gènere humà, va ésser vista i es trobava prop el castell del Brull, amb altres companyes i còmplices, i allà el diable en forma de boc va tenir tractes carnals amb ella i amb les altres companyes nomenades en la investigació; i per manament de dit diable varen adorar sacrílegament el seu anus pudentíssim amb candeles enceses, renegant dels sants evangelis i de la sacrosanta Mare Església, llençant ungüents malèfics i diabòlics a l'aigua que hi havia allà i colpejant-la i feren caure pedra i neularen els fruits de la terra; també donaren golls a moltes persones, feren mal a bèsties i molts altres delictes enormíssims comesos amb altres companyes i còmplices, segons consta tant per fama pública com pel testimoni i confessions de companyes seves, segons es conté més llargament en el procés que se li hi ha fet; també fou vista en la bassa dita la Llobera, sobre la casa de Figarola de Seva, des d'on, untades amb ungüents que portava Na Bacada, fou duta pels aires fins al terme d'Aiguafreda on feren caure pedra amb oracions sacrílegues i diabòliques; per tot això és digna de càstic i punició com a sacrílega, heretge i nefanda. Per tant, vista la causa del fisc, la investigació, els testimonis i tot l'afer de procuracions, defenses i justificacions prèvies a la sentència, havent vist el que cal veure i atenent tot el que cal atendre, davant dels sacrosants evangelis, mirats reverentment, i de consell del seu assessor ordinari que ha assignat dia i hora per la sentència, pronunciem aquesta de la manera següent:

Com pel resultat del procés i per altres raons consta llegitimament, avalat pel procurador del fisc, que Elisabet Martina és apòstata, idòlatra, sacrílega, adúltera i rea de crims nefandíssims, autora de sortilegis, heretgia i infàmia, per tant de consell del seu assessor ordinari, l'esmentat batlle sentència, pronúncia, declara i a dita Elisabet Martina de present condempna, que és rea de mort i que sigui penjada pel coll en una alta forca de tal manera que mori naturalment i que la seva ànima es separi del cos, i que abans de l'execució de la sentència sigui sotmesa a interrogatori tant en el cap com en els membres i còmplices en dits

malefícis i delictes, de manera que això sigui pena per ella i exemple pels altres.

2 de juliol del 1620.

Antic Garau, batlle sobre dit.

A. Serrat de Nespla, jutge i assessor.»

Segueix una nota senyalant com a hora de la tortura i execució de la sentència l'hora nona del 28 de juliol del 1620.

* * *

Les execucions solien tenir lloc a la plaça pública o bé en les forques col·locades prop d'un camí ral o en un lloc ben visible, car el que es pretenia també en les execucions era fer un escarment públic.

Les bruixes de Terrassa foren penjades a l'indret dit la «Pedra Blanca», fora de la població; les de Sabadell, al porxo o cobert de la plaça, i a Manresa es tenen notícies que el 9 de febrer del 1619 es varen pagar quatre lliures al botxí de Cardona per haver penjat una bruixa a la plaça major de la ciutat.⁴³

Els processos vigetans no diuen ni un mot de l'indret on foren executades les nostres bruixes, però d'algunes ho sabem per altres documents: així, la bruixa Joana Vilar, de Vilalleons, lloc agregat a la ciutat de Vic, fou penjada a les Davallades, que era un tossalet, veí de la Plaça Major de Vic, on s'acostumaven a penjar els reus vigatans. Una bruixa del Brull, fou penjada en unes forques, situades prop el camí ral de Vic a Barcelona. És probable que alguns noms de la toponímia local, relacionats amb les bruixes, recordin també o bé llocs d'execució o bé de *juntes* o *akelarres*, amb el dimoni.

Recordem, només de pas, dos *Serrat de les bruixes*, existents al terme de Taradell, localitat on es penjaren almenys quatre bruixes i es feren alguns processos desconeguts; un d'aquests llocs és un petit serradet cònic, proper al mas Ferriol, lloc molt idoni per alguna pretesa *junta* o reunió de bruixes per tenir a dalt una petita plataforma amb una gran pedra al centre, i l'altre *Serrat de les bruixes*, acompanyat del *Sot* i el *Pou de les bruixes*, es troba a ponent del Puigsacost, no lluny del poble de Sta. Eugènia de Berga i del camí ral de Vic a Taradell.

Sobre la bruixa penjada a les Davallades de Vic, hi ha els següents comptes:

43. SARRET I ARBÓS, J., *ob. cit.*, p. 120.

Des d'un d'aquests gorgs de la riera que devalla del Collformic les nostres bruixes digueren haver fet els seus conjurs per a fer caure pedra. (Fot. J. M.ª Riubrogent.)

«Vuy divendres, el derrer de maig, me donaren hoïda los señors Concellers de fer adobar les forches són a les Devallades, ahont tenien de penjar una bruixa y axí he pagat al carreter que's diu... dos sous, lo qual aportà la vala que hera a la presó, al tormentador que's diu... dos sous per ajudar-li a carregar la dita escala y posarla a la forcha, y al mestre Paulí un sou també per ajudar a sentar dita escala, que són tot 5 sous.»⁴⁴

Comparant les dates no hi ha dubte que la bruixa que s'hi va penjar era la Joana Vilar, de Vilalleons, sentenciada a mort i torturada a les presons de Vic el dia 31 de maig del 1619.

La bruixa penjada prop el camí ral de Vic a Barcelona, el límit de les jurisdiccions del terme del castell del Brull amb Centelles, podria ésser l'Eli-sabet Beneta, àlies la Bellesa de les Aigües, empresonada por abans de Nadal del 1618 i poc després jutjada i penjada, o alguna altra de les bruixes ajusticiades del terme o baronia de Seva i del Brull.

Precisament la situació de la força on va penjar-se la bruixa va ésser causa d'un plet o discussió de límits entre el bisbe de Vic, com a senyor del terme de Seva i del Brull, i la comtesa de Centelles, com a senyora del terme del comtat de Centelles.

Aquest plet, que va acabar-se amb una concòrdia el dia 11 d'agost del 1622, va originar-se pel fet que el batlle de Seva, el 31 de maig del 1619, havia fet plantar unes forques

«cerca lo camí real que va a Barcelona, en cerca de la casa dita la Ferreria d'en Montanyà, de la parròchia de Balenyà, a en vistes de Centelles, en terres del mas Puig-xuriger, en lo pla vulgarment dit Pla de les forques del Bisbe, en ocasió de voler allà penjar una Bruixa, condemnada per la jurisdicció de Seva, en ditas forques, posadas cerca de una pedra molt grossa anomenada Còdol del Bisbe».⁴⁵

Les bruixes portaven problemes fins després de la seva mort!

44. Arx. Mun. Vic. *Comptes*, 1619; notícia facilitada per Mons. E. Junyent.

45. Arx. Mensa Episcopal Vic. Perg. llib. 15, doc. 52.

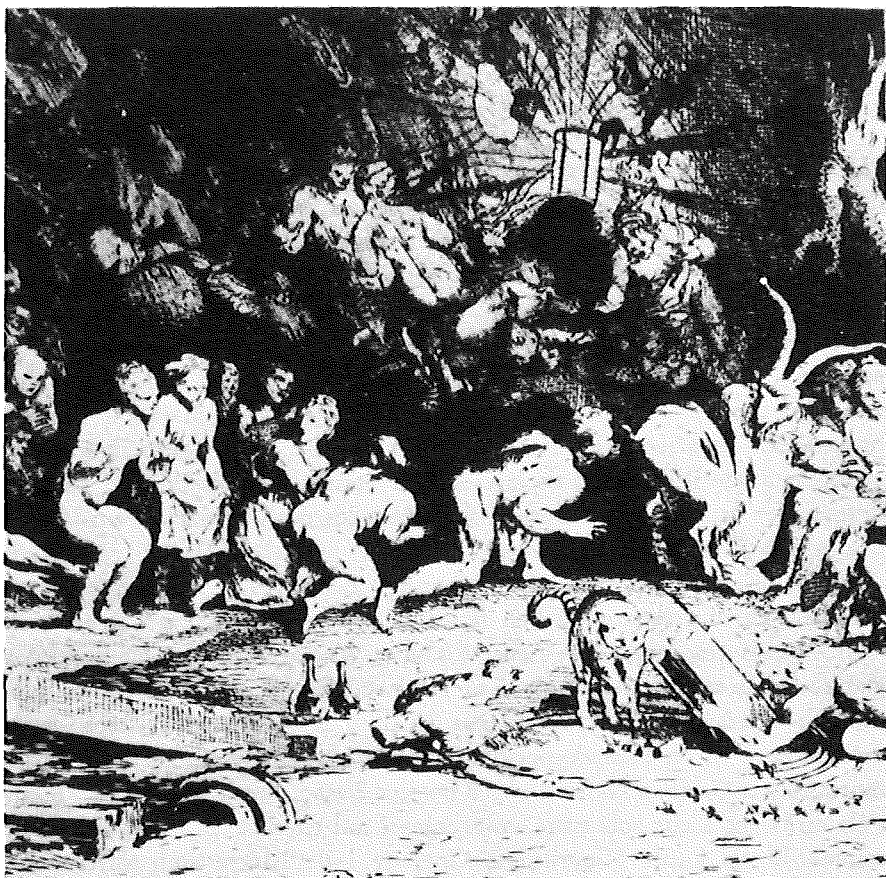
VIII. EL MITE I LA REALITAT DE LES BRUIXES

Hem contradit abans els testimonis de Menéndez i Pelayo i de l'Enciclopèdia Espasa, que volien rentar l'Espanya del crim social de la persecució de les bruixes, disminuint i desfigurant la seva realitat. Tampoc voldríem, però, que el lector cregués que el nostre país fou un dels més aferrissats i fanàtics en la persecució. A tot Europa es perseguiren les bruixes i els bruixots i la xifra de les quatre o cinc-centes bruixes, que es judica que es varen penjar a Catalunya, queda molt per d'avall de la mitjana d'altres països europeus. Prenent per punt de partida el famós *Malleus maleficarum*, de finals del segle xv, es diu si a Europa es varen penjar de 30.000 a 100.000 bruixes. En donar aquestes xifres extremes tan dispars ja volem indicar que el problema de l'estadística de la crema de bruixes és molt aleatori. És molt diferent fer estadístiques a base d'obres com les de Michelet o Peius Gener o a base Baschwitz o Caro Baroja.

Sembla segur, però, que a les comarques alemanyes de Bamberg i Wurtzburg s'hi varen cremar més d'un miler de bruixes a quiscuna i xifres molt altes —varis centenars— a Viena, Colònia, Worms, Ginebra, etc.; a l'Anglaterra en temps de Maria Estuard i d'Isabel hi hagueren moltíssims processos i execucions; al Nord d'Itàlia igual: a la sola vila de Como es va exterminar a un centenar de persones el segle xvi i es feren igualment fortes repressions a Gaeta, a Nursia i altres llocs; a França, als jutges Bodin i Remy s'els atribueix a ells sols entre vuit-centes i mil execucions a quiscun, sense comptar-hi els jutges i teoritzants Gregoire i de Lancre amb xifres força semblants, i altres persecucions locals amb varies execucions.

A Espanya es coneixen algunes repressions els segles xvi i xvii, sobretot en el regnat de Carles II, que bé donarien alguns centenars d'acusats i molts ajusticiats. A la Catalunya anterior al segle xvi la persecució no hi fou mai gaire violenta. Era la Inquisició la que iniciava els processos contra la fe i supersticions i aquí no fou mai gaire ben vista; la seva procedència castellana la féu topar amb una forta oposició del país, sobretot de la municipalitat barcelonina. L'antiga Inquisició dels regnes de la Corona d'Aragó tampoc fou mai gaire popular, fins al punt que alguns inquisidors, com el teoritzant Eimeric, abans esmentat, es vegé proscrit i perseguit pel rei Joan I pel seu excés de fanatisme.

Retornant a la nostra època i al nostre camp restringit, hem dit a l'iniciar aquestes planes que la nostra missió no era la d'interpretar o de buscar explicacions més o menys subtils i cabalístiques als fenòmens de la

Adoració de Satanàs feta per les bruixes; escena descrita sovint al llarg del treball. Aiguafort anònim del segle XVIII. Rep. a «Historia del Mundo Insólito», Edic. Marín, Barcelona, 1973, v. I

bruixeria, sinó la d'exposar tot simplement uns fets narrats pels documents, però es obvi que cal intentar escatir si sembla que en els fons de tots els processos i deposicions s'endevina bategar-hi quelcom de cert.

Els testimonis exposats i tota l'estructura del món de les bruixes posa sempre davant d'un dilema: ¿cal acceptar quelcom de la realitat i existència de les persones que es creien bruixes o tot és una gran falsedat i una invenció dels perseguidors?

Una cosa és evident, la gent de l'època estudiada tenia consciència de l'existència d'una professió o d'un *art de bruixeria*, i hi havia la idea clara de que aquest es basava en uns pactes amb el dimoni; també és clar que hi havia una forma jurídica ben definida del delictes de bruixeria, dels mals que

ella causava i de que calia extirpar les bruixes per a la salut i tranquil·litat pública. La Inquisició no es veu actuar, almenys en les contrades estudiades, i són les justícies seculars i particulars les encarregades de menar els processos i fer les execucions.

La gent creia, doncs, en les bruixes i no solament els més senzills i il·letrats, sinó la gent més culta com són els jutges, els assessors fiscals i els notaris i els Concells municipals de Vic, Manresa i Igualada, que estaven formats per membres selectes d'aquestes ciutats.

La uniformitat i concordància de les declaracions de les bruixes dels tres primers processos, tot i que en alguns casos podien estar influenciades pels que menaven els interrogatoris i les tortures, posen de manifest que les dones inculpades de bruixes eren amigues, que anaven sovint juntes i que tenien o creien tenir certs poders especials. Algunes descripcions de *juntes* o *akelarres* semblen indicar que fou real la reunió de les dones que es creien bruixes en un indret determinat —com les que varen tenir lloc sota Espinzella o prop el castell del Brull—, però se'ns fa difícil de creure que en elles passés el que elles explicaven.

Hi ha un fet que crida l'atenció tot seguit: abans d'empendre els seus viatges pels aires o sobre núvols —mai surten en els processos les clàssiques escombres— i fins i tot abans de fer qualsevol conjur o encanteri, s'untaven d'ungüents i feien servir pomades, pòlvores o altres productes desconeguts.

Sorprèn que, donada la importància que es dona en totes les declaracions i processos a aquests ungüents o pòlvores, mai demanin els jutges de què estaven compostos. ¿És què creien que era cosa del dimoni o bé es creia saber-ho tant que ni calia demanar-ho? Hem vist un parell de vegades com les bruixes extirpaven el fetge de criatures, per a fer els seus ungüents o encanteris, també es parla que les bruixes del Llusanès feien servir la grana o llevar de falguera, però res més hem tret en clar dels nostres processos.

En el procés n.º 1 es va presentar al tribunal un test amb una pomada especial que es va trobar a casa de la Valentina Vinyas, del Brull, però ella va desmentir que fossin ungüents de bruixa, digué que era un medicament que li havia preparat un apotecari de Centelles per a curar unes ferides d'un seu fill; però la Vinyas morirà a la forca.

La majoria de tractadistes sobre les bruixes han volgut trobar en aquests ungüents la clau per a explicar les allucinacions que tenien les bruixes i que els feien creure que volaven, que tenien tractes amb el dimoni i les excitacions de tipus sexual. Molts autors afirmen que eren fets dels productes excitants extrets de les solanàcies, com són la belladona, l'estrimoni o herba talpera, l'herba mora o tomàquet del diable, l'herba queixalera o herba de

la Mare de Déu, etc., o també dels cascalls blanc, marí i el que produeix l'opi, introduït aquest de molt antic en les terres mediterrànies.

És una explicació que no cal refusar i que ajudaria a explicar moltes de les incongruències o fantasies de les confessions de les bruixes.

No cal tampoc oblidar la qualitat humana de les persones acusades o tingudes per bruixes. Fent un repàs a les notícies que donen els nostres processos sobre les bruixes ens trobem que totes elles eren gent senzilla, il·letrada, de baixa categoria social i sovint amb tares morals a la família: bastardia, exiliats, que la justícia havia mort al seu marit o germà o bé «gavatxos» emigrats. El bruixot Boherats, de Rupit, i la Margarida Font, dita la «gavatxona», eren gent vinguda de l'altra banda del Pirineu.

De la dotzena llarga de bruixes penjades a Viladrau, tenim les següents referències: a la *Francisca Trèmol*, àlies *Bacada*, que actua com a bruixa principal i que portava els ungüents, «deïan li havian mort a son marit»; la *Maria Joaneta i Serrat*, l'altra bruixa principal, la que va iniciar a la Rosquellas i la Marigó, era molt vella i vivia sola; l'*Esperança Marigó*, era una dona soltera, que anava a captar i molt gran ja, car es diu que va començar les seves facècies de bruixa trenta anys abans del procés, o sigui pel 1590; les bruixes *Antònia Rosquellas*, vídua d'un peraire de la Sagrera de Viladrau, la *Maria Puig i Rosquellas*, casada amb Joan Puig de Viladrau, i l'*Elisabet Martina*, desterrada feia una cinquantena d'anys a Seva, amb el seu marit Jaume Martí, escaler d'ofici, perquè per fer les escales robava arbres del bosc del baró de Taradell i Viladrau, eren parentes, car totes procedien del Mas Rosquellas de Viladrau.

Tant aquest mas, com el Mas Martí, també de Viladrau, d'on procedia en Jaume Martí, tenien fama d'ésser nius de bruixots; el jutge de Seva que va interrogar a l'Elisabet Martina li va demanar directament:

«Que diga si a Rosquellas y al Martí de Viladrau són tinguts en opinió de bruxes y de bruxots, y quant temps ha que són tinguts per tals.

Et dixit: Senyor tota ma vida e oit a dir que a Rosquellas y havia aguda rasa de bruxots, però jo no ni e conegut, car be és veritat que Jauma Rosquellas, qui és mort a les presons de Ostalrich era mon germà, y no sé perquè lo avian pres.»

De la resta de bruixes penades a Viladrau: la vídua *Lluïsa Estranya*, la *Margarida Puig*, àlies *Cassadora*, la vídua *Beneta Noguera*, la *Romeua*, la *Pentinada*, la *Riffana*, la *Robina*, la *Margarida Xemenina* i la *Vergés*, no en tenim altres notícies que els noms i la notícia de la seva sentència o execució, però

pels seus cognoms o bé serien dels masos veïns Estanyr, Rifà, Noguera..., o bé casades amb cabalers d'aquests masos establerts a la sagrera o petita població de Viladrau.

De les bruixes del Brull i Seva també en sabem alguns detalls: la *Valentina Vinyas i Grau*, de 70 anys, és descrita com una «dona petita i molt vella amb un drapot lligat al cap», era vídua de Joan Vinyas i filla bastarda de Pere Grau; va tenir dues mitges germanes, aquestes filles legítimes d'en Pere Grau; la Joana Montmanya i l'*Elisabet Beneta*, dita la *Bellesa de les Aigües*, que també va ésser penjada per bruixa, a desgrat del seu poètic nom. Les altres bruixes acusades foren l'*Elisabet Martina*, oriunda de Viladrau, ja esmentada, que fou turmentada i penjada; la vella *Montserrat Solera*, àlies *Flassada*, de Séva, i la *Margarida Font*, de 28 anys, dita la *gavatxona*, casada amb Joan Font, un estranger, ara resident al Brull, en una casa prop l'església, si bé abans de casar-se residia al poblet de Montseny. De les dues darreres no se'n sap l'execució.

A Taradell foren penjades la *Joana Roura*, la vídua d'un pobre bracer dit Antoni Roura, i la seva filla *Marianna*, d'edat desconeguda. La Joana era la bruixa grossa, la que portava els ungüents en les *jutes* i dues altres pobres dones, la *Margarida Vilar*, àlies la *Cotonica*, i l'estrangera *Margarida Guilleuma*, que anaven a demanar caritat. També anava a demanar caritat la *Joana Vilara*, vídua d'un jornaler o bracer de Vilalleons, anomenat Francesc Vilar.

Les bruixes penjades a Rupit i a Susqueda són dues vídues velles, l'*Eufrasina Puig de Rajols* i la *Joana Trias*, i el paraire, d'origen estranger, de Rupit, *Joan Boherats*, dit el *Monjo vell*, potser perquè exercí algun temps el càrrec de la mongia que era mig de sagristà mig d'enterramorts.

Un balanç semblant el donen les inculpades del Cabrerès, per bé que no sabem si les acusades foren penjades o no, i el mateix es desprèn de la resta de bruixes conegudes de Moià, Calders, la Quart i altres llocs d'on es té algun detall.

En altre lloc hem anotat que la proporció de dones és molt superior a la dels homes, tres o quatre sobre un total d'una cinquantena o més de bruixes: aquests bruixots eren el de Rupit, en Pere Torrent, de les Encies, un home, del que no es diu el nom, de Viladrau, i en Gosch vell de Sant Martí Sescorts.

Aquest darrer fou acusat per la xerraire Margarida Templat, àlies Arnissa, de l'Esquirol, que va explicar a en Marc Puigdauret que en *Gosch vell*, de Sant Martí, havia ensenyat l'art de bruixeria a la dona d'en Bernadó Ferrer, quan era nina i estava al mas Dot de Sant Martí, i afegí «que aqueixa era la més forta y la abadessa de totes». També explicà l'Arnissa que la

Ferrera vella havia ensenyat l'art de bruixeria a la seva nora, Salvadora, muller d'en Gaspar Ferrer, i que també era bruixa una tal Boynera a la que ho havia ensenyat la seva mare.

La veu popular era, doncs, que les bruixes eren com una secta o grup d'iniciats, amb una clara organització fins al punt de donar el nom d'*abadessa* a la bruixa que consideravem la més gran.

Trobem aquesta mateixa apreciació en una notícia del 1628 d'unes execucions de bruixes fetes a les baronies de la Quart i de la Portella. Parlant d'aquestes execucions l'amo de la masia de les Heures de la Quar va dir a un home de Vic que «la més grossa de totes les bruixes «la teniem assí en Vich y que era la badessa de totes... digué que era una vídua grossa, mare de m. Casals, barber de assí».⁴⁶

Sembla per tant que cal considerar que no tot era pura invenció de la gent massa crèdula i dels perseguidors; hi hauria uns grupets de gent que actuarien de manera misteriosa i que s'apartarien dels altres, per despit o venjança, i els farien creure que tenien poders superiors. És probable que entre ells tinguessin els seus secrets sobre certs remeis o verins, que lliurarien envoltats de misteri o certes pràctiques de tipus màgic o supersticiós, potser passades de pares a fills. El mot *metxinera* que hem vist aplicat a alguna bruixa, els causaria millor potser en alguns casos que el de *bruixa* o *bruixot*.

¿Per què, es preguntará algú, feien aquelles declaracions tan exagerades i fantasioses dels seus viatges sobre núvols, tractes i adoració del dimoni? Deixant de banda la pressió del turment, que era capaç de fer dir qualsevol cosa, sembla que tanta coincidència de detalls i de fets ha d'explicar-se per converses i contalles que es feien les anomenades bruixes en les seves reunions o *juntas*, per bé que no succeís en la realitat el que elles deien o creien que succeïa.

No es pot descartar del tot una explicació d'aquests fets per l'ús dels ungüents o tòxics abans detallat. És probable que en les seves trobades absorbís certa quantitat d'allucinògens que els fessin creure que volaven pels aires, que adoraven el dimoni, que feien mal a la societat, que els marginava i que ells odiaven, i que tinguessin satisfaccions sexuals amb els dimonis.

Insistent un xic més sobre el factor demoníac, abans exposat detalladament, sembla lògic que si la societat cristiana, amb la mentalitat simplista de l'època, i, sobretot, la Inquisició, encarregada de vetllar per l'ortodòxia, els marginava i refusava, ells refugiessin en unes pràctiques i creences centrades en el diable que sempre ha estat considerat com l'enemic de la societat

46. Arx. Vegueria. Processos criminals, 1628.

cristiana. Al Déu bo o principi de bondat que regia l'actuació del món cristià, les bruixes li oposaven el príncep de les tenebres o el diable, que era el que inspirava tots els actes de venjança o de dolenteria.

Teòricament, la bruixa o el bruixot era una persona que renegava de Déu i es lliurava al dimoni, però les nostres bruixes, a desgrat de les seves afirmacions d'haver renegat de Déu i pactat amb el dimoni, sembla que eren molt religioses o donades a les pràctiques de la religió. En el procés de les bruixes del Cabrerès l'home que descobria les bruixes, va localitzar-les a l'església durant una celebració de la missa dominical i en la resta de processos es parla igualment de bruixes que van a missa i a combregar, com en Pere Torrent, àlies Cufí, de les Encies, que declara que aquell any s'havia confessat a Amer o a la Bellesa de les Aigües, del Brull, que varen detenir en sortir de missa a l'església del Brull.

També remarquen que totes les bruixes posades al turment, fins i tot quan saben que han de morir, en comptes d'invocar el dimoni, fan només exclamacions religioses. La contradicció és ben manifesta, car, si, segons la doctrina de la bruixeria, el sol nom de Déu o de Sta. Maria era capaç de fer fugir el dimoni o desfer una *junta* o *akelarre*, les nostres bruixes eren molt poc donades al dimoni quan les seves exclamacions són: «Valga'm lo Santíssim nom de Jesús» (Joana Vilar). «Per amor de Déu, deixau-me», «Mare de Déu, ajudau-me», «Per amor de Déu, sia», «Senyor siau amb mi», «Senyor de tot lo món» (Elisabet Martina). «Ai Mare de Déu del Roser, ajudau-me», «Per amor de Déu, no em fassan dir lo que no sé» (Pere Torrent), etc.

Tot això és ben revelador de que el tal pacte amb el dimoni era una pura fantasia, però els jutges es prenen la cosa tan seriosament que el capítol més important per a la condemna de les bruixes era provar o intuir aquest pacte. Un cop trobat, la resta era tot una pura conseqüència i rutina.

Les repressions sexuals i la sexualitat en general tenen també un paper molt important en el delictes de la bruixeria. Com hem vist anteriorment al pacte amb el dimoni, seguia sempre un contacte sexual i altres aberracions amb aquest, i no s'entenia una *junta* o *akelarre* sense que acabés amb una orgia sexual. La Maria Aurèlia Capmany ha intentat una explicació o raonament d'aquest fet i fa atinades precisions sobre aquest punt, que trobem plenament confirmades en els processos vigatans. Segons ella tot deriva d'una frustració sexual d'aquestes dones i d'una morbositat sobre aquest punt, derivada dels tabús i repressions de l'època.⁴⁷

Les descripcions meticuloses, la potencialitat atribuïda al dimoni i el

47. CAPMANY, M. A., *ob. cit.*, pp. 119-121.

caràcter dolorós dels acoplaments, de caràcter clarament auto-punitiu, tot són aspectes remarcats per l'autora que s'expressen en les confessions i interrogatoris de les bruixes; el dimoni no podia satisfer plenament a aquestes dones, ni actuar rectament —car és un ésser que no pot fer res ben fet—, per això feia sempre la còpula per darrera —cosa que volia recordar la bestialitat— i no ocasionava plaer: l'Esperança Marigó explica així el seu primer contacte amb el dimoni. Tot seguit que l'hagué convençuda la Maria Joaneta:

«Dit dimoni tingué tractes carnals ab totas duas per lo detràs, me feu mal, y'm posà per lo detràs una cosa freda.» També diu: «Li besarem lo detràs, encara que'm recorda quan li besí lo detràs sentí molt mala pudor».

L'Antònia Rosquellas declarà igualment:

«Y quant lo dimoni te tractes carnals ab nosaltres ho fa per darrera y nos llença una cosa molt freda.»

Les orgies sexuals demoníaques van també acompanyades de sodomia, quan hi ha homes; així ho veiem en les declaracions del bruixot Pere Torrent, que després de declarar que en les *junes* ell havia tingut almenys un parell de vegades tractes carnals amb Na Frigola de la Barroca —cosa que després desmentirà—, diu també:

«Que en “corrúa”, dimoni, prenent la forma d'un home, tingué tractes carnals amb mi; i, així, me cavalcà dos vegades.»

Per cloure aquestes narracions un xic escabroses, però que formen part integrant del món de la bruixeria, trobem en el procés del Cabrerès, un ressó de les faules o contalles que sobre aquest punt corrien entre la gent. Llegim en ell que la Margarida Templat, àlies Arnissa, de l'Esquirol, va explicar el que segueix a la noia Honesta Joana Balla:

«Y xerrant les dos de coses de Bruxes, digué la dita Arnissa que se espantava com eren tan bojes les que'n eren, y digué que se aplegaven en un Puig, que no'm recorda quin, encara que me'l nomenà, y que lo dimoni tenia part ab elles; y jo, de massa curiosa, li demaní: Y si lo dimoni té part ab elles no engendran?, y ella digué que si, y que parien

una cosa com una gallina blanca, y deia que una dona de Vallfogona, que la havian penjada, o havia dit, y en assó arribà mon amo y no'n parlàrem mes.»

De tot això es pot deduir que hi havia certament persones que eren tingudes per bruixes i que elles mateixes s'hi tenien, però que s'els atribuïa molt més del que feien.

Algunes són culpables d'algun infanticidi o d'haver enverinat animals o persones, altres són simplement persones estrafolàries amb més imaginació que fets reals, i altres, certament, eren del tot innocents dels crims de que s'els acusava i moriren sense culpa, només perquè s'els posà el mal nom de bruixes o perquè eren causa d'animadversió dintre la comunitat en que vivien.

És probable que per un o dos casos de crims reals n'hi hagi desenes d'imaginaris. Per exemple, costa molt d'admetre que al poblet de Viladrau, que, amb la seva pagesia, comptava pel 1620 entre 75 i 80 famílies, hi hagues sin catorze bruixes de cop; sobretot quan un llegeix les acusacions per les que foren penjades que, apart d'un o dos infanticidis reals o imaginaris, tot són acusacions de fer caure pedra, i d'haver pactat amb el dimoni.

En resum podríem dir que la història de la bruixeria és, abans que tot, la història d'un gran drama de les èpoques renaixentista i barroca que mou a pena i a indignació contra una època i una societat d'ignorants i infatuats que de les seves creences en varen fer un fanatisme.

